

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Manninen, Paavo

Title: "Ihana, hyvä, tosi, siinä kaikki" : transferenssi kirjallisuudentutkimuksessa

Year: 2019

Version: Accepted version (Final draft)

Copyright: © Kirjoittaja & Helsingin psykoterapiayhdistys, 2019.

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Manninen, P. (2019). "Ihana, hyvä, tosi, siinä kaikki" : transferenssi kirjallisuudentutkimuksessa. *Psykoanalyttinen psykoterapia*, 2019(15), 100-122.

VERTAISARVIOITU

Paavo Manninen

”IHANA, HYVÄ, TOSI, SIINÄ KAIKKI” –

TRANSFERENSSI KIRJALLISUUDENTUTKIMUKSESSA

Transferenssi on universaali ilmiö, jolla tarkoitetaan ihmisen yksilöllisen kokemustodellisuuden siirtymistä hänen elämänsä varhaisista ihmissuhteista nykyisiin suhteisiin. Tämä kokemustodellisuus koostuu mm. toiveista, fantasiaista ja uskomuksista. Sen siirtyminen ihmissuhteista toiseen on sopeutumisen edellytys, mutta se voi myös vaikeuttaa sopeutumista. Psykoanalyysi on nähty – mm. analyysin tiiviin frekvenssin ja analyytikon pidättyvyyden takia – parhaimpana tilanteena transferenssien kehittymiselle ja parhaimpana menetelmänä niiden tutkimiselle. Freud, joka keksi termin transferenssi¹ – saksaksi *Übertragung*, ’tunteensiirto’ – päätyi pitämään transferenssia sekä väistämättömänä että välttämättömänä hoidon onnistumiselle. (Erwin 2002.) Analysoituna transferenssi on arvokas muistamisen muoto.

Kirjallisuudentutkimuksessa transferenssin käsitettä on käytetty monipuolisesti ja ammennettu sen valtavasta käsitehistoriasta. Samoin kuin analysandin kokemustodellisuutta siirtyy analyytikon ja sen myötä analysandin itsensä kohdattavaksi transferenssien välityksellä, samoin lukijan ja tekstin välisessä suhteessa tekijän kokemustodellisuutta siirtyy lukijan kohdattavaksi kirjallisuuden kielen välityksellä (Caraman-Paşca 2013; Skura 1981). Lukemisen sisältyvän tiedonjonon tai totuuden etsinnän on nähty olevan transferenssia (Felman 1978; Johnson 1978). Lukijan on nähty yhtäältä toistavan fantasiaita ja defensesjä suhteessaan teokseen (Holland & Schwartz 1975), toisaalta lukijan on nähty asettuvan transferenssiobjektiksi, joka vastaanottaa, elää läpi ja kannattelee teoksen tunnesisältöjä (Skura 1981). Transferenssin käsitteellä on jäsennetty kirjallisuuden lukemisessa ja opiskelussa tapahtuvia oppimisprosesseja ja niiden mahdollistamaa persoonallisuuden muovautumista (Alcorn & Bracher 1985). Sitä on lisäksi käytetty kuvaamaan ilmiötä, jossa lukijalla ei ole muuta vaihtoehtoa kuin toistaa ja esittää hänelle tekstissä jo rakennettu rooli (Felman 1978; Culler 1984). Silloin se, mitä tulkitseva teksti jättää huomiotta kaunokirjallisesta tekstistä tai torjuu sieltä, voi karata tutkijan tiedostamatta tulkitsevaan tekstiin (Wright 1984, 146).

¹ Termi esiintyy Freudilla (2001) ensimmäisen kerran toisessa merkityksessä *Unien tulkinnassa*, jossa se liittyi affektin siirtymiseen tiedostamattomasta esitietoiseen ideaan.

Transferenssin käsite muistuttaa, että itsetiedostavimmassakin tutkivassa tekstissä on ”samoja toiveita ja pelkoja” kuin kirjallisuudessa, kuten omnipotentteja hallinnan kuvitelmia (Schwartz 1978; Nelson 1978; Skura 1981). Transferenssi on siten kirjallisuudentutkimuksessa toisaalta monipuolinen teoreettinen käsite, toisaalta käsite kutsuu tietynlaiseen, lukijan omia tunteita kuuloestelevaan ja niitä tulkinnan instrumenttina käyttävään lukemisen menetelmään.

Artikkelissani kartoitan ja analysoin transferenssin käsitteen käyttöä kirjallisuudentutkimuksessa sekä annan lyhyitä esimerkkejä sen ilmenemisestä siinä, myös niissä kirjoituksissa, jotka käsitettä käyttävät. Psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus on Suomessa ollut vähäistä, ja sen tutkimusorientaatio on ollut psykobiografista tai henkilöahmokeskeistä. Artikkelissani kysyn, mitä omaperäistä nimenomaan transferenssin käsite voi kirjallisuudentutkimukselle antaa. Rajaan tarkasteluni tutkijoihin, jotka ovat jäsentäneet käsitteellä lukijan ja teoksen välistä suhdetta.² Johdannossa kuvaan lyhyesti nykyisiä affektiteorioita valottaakseni, miten transferenssin käsitteen käyttö suhtautuu niihin. Toisessa luvussa kuvaan transferenssin käsitettä psykoanalyysissa painottaen niitä käsitteelle annettuja sisältöjä, jotka ovat tärkeitä kirjallisuudentutkimukselle. Kolmannessa luvussa kuvaan, millaisessa kirjallisuudentutkimuksellisessa ilmastossa transferenssin käsite – oudon myöhään – vakiinnutettiin tutkimuskäsitteeksi ja analysoin valitsemiani tutkijoita.

Käsittelyyn valitsemani tutkijat edustavat selvitykseni mukaan kahta keskeistä käsitteen käytön ulottuvuutta: lukijan ja tutkijan fantasioiden siirtymistä suhteeseen teoksen kanssa (**Norman Holland**, **Meredith Anne Skura** ja **Murray Schwartz**) ja tekstuaalisten rakenteiden toistumista kaunokirjallisen ja sitä tulkitsevan diskurssin välillä (**Shoshana Felman** ja **Jonathan Culler**). Argumenttini on, että psykoanalyttisiä näkemyksiä on aina uudelleen työstettävä ja koetettava sisäistää kirjallisuudentutkimuksen praktiikassa. Tätä havainnollistan sekä omilla lyhyillä

² Pois rajautuvat käsittelystäni siksi Peter Brooks (1984), joka tutki transferenssia tarinamaailman sisällä ja transferenssin ja juonen yhteyksiä, ja Sean Hands (1990), joka rinnasti transferenssin intertekstuaalisuuteen. Roland Barthesin klassikon *Rakastuneen kielellä* rajaan tarkastelustani pois siksi, että sen monia transferenssin tasoja on tutkittu paljon (esim. Wright 1984). Lisäksi rajaan pois Marshall W. Alcornin ja Mark Bracherin (1985) artikkelin, jossa he esittävät introjektion, assimilaation ja identifikaation käsitteiden pohjalta, että yliopistollisessa kirjallisuuden opetuksessa transferenssi tulee aina mukaan jo henkilöahmojen analyysissa. Alcornin ja Bracherin artikkeli painottuu enemmän käsitteen tuomaan hyötyyn opetuksessa ja lukemisessa, joten sitä on syytä tarkastella toisenlaisista näkökulmista kuin tässä artikkelissa. Koska tarkoitukseni on tutkia nimenomaan psykoanalyysin ja kirjallisuudentutkimuksen yhteyksiä transferenssin käsitteen näkökulmasta, rajaan aiheeni käsittelystä pois myös nykyään kirjallisuudentutkimuksessa suosittu lääketieteen ja kertomusteorian yhteydet (esim. Rudnytsky & Charon 2008), pääosin myös empatian ja lukemisen suhteen (esim. Hogan 2018) sekä lukemisen yhteydet mielenteoriaan (Kid & Castano 2013); näitä aiheita on tutkittu myös kokeellisin menetelmin.

esimerkeilläni Shakespearesta, Kafkasta ja Peter Handkesta että käsittelemieni tutkijoiden väitteiden ja tyylin analyysillä. Fantasiat ja defenssit ohjaavat tai antavat voimaa kirjallisuudentutkimukselle aina aineistonvalinnasta lähtien.³ Valitsemani viisi tutkijaa antavat edustavan kuvan siitä, miten käsitettä voi hyödyntää kirjallisuudentutkimuksessa. Samalla osoitan, miten tutkijat työstävät omia transferenssejaan suhteessaan teksteihin ja myös psykoanalyysiin itseensä.

Toivon, että kirjallisuuden lukijat voisivat saada esittelemistäni näkemyksistä uudenlaisia tapoja suhtautua kirjallisuuden psykodynaamiseen kuulosteluun, rikastaa ja tiedostaa yhä enemmän lukukonventioitaan sekä mieltää kaunokirjallisten teosten toimintamekanismeja ja mahdollisuuksia. Transferenssin käsitteen kirjallisuustieteellinen historia on olennaista palauttaa mieleen kirjallisuustieteen nykykeskustelussa. Tunteita ja mitä erilaisimpia affekteja tutkitaan nykyään vaihtelevista näkökulmista, myös monitieteisesti (esim. Helle & Holsten 2016; Hogan 2018; Ngai 2005). Teoreettinen ymmärrys transferenssin käsitteestä saa näkemään lukijan ja teoksen suhteessa ilmiöitä, joita emme ilman sitä välttämättä näkisi ja jotka ovat jääneet vähälle huomiolle affektiteorioissa. Tällainen huomiotta jäänyt alue, kuten väitän, on erityisesti kirjallisuutta tutkivan tekstin oma affektiivisuus ja lukijan ja teoksen välisen suhteen psykodynaamikka.

1. Johdanto

1900-luvulla vuosisadan alun jälkeen tunteita ja affekteja⁴ kirjallisuudessa on tutkittu niukasti, vaikka kirjallisuuden alusta asti ne ovat olleet olennainen osa kirjallisuuden arvostamista ja ymmärtämistä (Hogan 2018, 3). Syyksi nähdään se, että strukturalismissa, ”modernin ajattelun havahtuneessa ja rauhattomassa tietoisuudessa”⁵, tunteiden subjektiivisuus koettiin uhkana kovalle

³ Vrt. Kainulainen 2016, 21: ”[T]ekstin tutkijassa herättämät tunteet ja tuntemukset ohjaavat tutkimusta aina aineistonvalinnasta alkaen.”

⁴Affektin kompleksinen käsite liittyy läheisesti tunnetilan ja tunteen käsitteisiin (Helle & Hollsten 2016; Hogan 2018, 39). Affektin kokemiseen voi liittyä kognitiivinen ulottuvuus eli yksilön havainto tai tulkinta tunnetilastaan, tai affekti voi vaikuttaa tiedostamatta. Psykoanalyttisissa näkemyksissä affekteilla tarkoitetaan monesti vietin ja tunteen ”rajalla” olevaa ruumiillista, tiedostamattomiin ristiriitoihin liittyvää kokemusta. Esim. Kristevan (1998, 290) *Mustan auringon* sanastossa affekti määritellään ”ihmisen perustavien ristiriitojen tunneilmaukseksi, joka on usein tukahdutettu tai siirretty. Affekti on tunteen ja ruumiillisen kokemuksen rajalla.” Affektin on katsottu olevan siinä mielessä ensisijainen, että arvostelmat perustuvat siihen (Helle & Hollsten 2016, 31). Kainulainen toteaa, että affekteja ei aina tunnisteta oikein, tai niille ei ole vielä sanoja, joko koko kulttuurissa ylipäänsä tai yksilön elämänhistoriassa. Kaunokirjallisuus voi antaa ikään kuin ehdotuksia tälle sanattomuudelle. (Kainulainen 2016, 143, 145.) Kirjallisuuden affektiivisuuden tutkimisessa kysytään, millaiset tunteet ja tuntemukset ylipäänsä ovat hyväksytyjä niin kulttuurin tasolla kuin yksilön persoonallisuuden kokonaisuudessa.

⁵ Foucault 2010, 201; sit. Dosse 2011, *Strukturalismin historian* alkusivun sitaatti.

tieteellisyydelle. Lisäksi uskriteikki halusi sanoutua irti runojen tunnevaikutusten tutkimisesta, koska runot niin ikään haluttiin nähdä mainitussa mielessä tieteellisenä. (Helle & Hollsten 2016, 12.) Jälkikäteen on helppo sanoa, että hybricksen vaara oli ilmeinen: psykologiaa ei voi irrottaa kirjallisuutta tutkivasta tekstistä (vrt. Nelson 1978). Subjektiiivisten tunteiden pelkääminen tai välinpitämätön suhtautuminen niitä kohtaan on johtanut kirjallisuudentutkimuksessa ”objektiiivisuuden harhaan”, kuten David Bleich (1975, 753) on todennut. Rationaalisuus ja objektiiivisuus voivat kuitenkin olla *hyödyllisiä illuusioita* (mts.).

2000-luvulla humanistisissa tieteissä tapahtuneen nk. affektiiivisen käänteen jälkeen kirjallisuuden affektiiivisuutta (esim. Gregg & Seigworth 2010), tunteiden kulttuuripoliittikkaa (esim. Ahmed 2018) ja lukemisen ja empatian yhteyksiä (esim. Hogan 2018; Keen 2007) on tutkittu runsaasti. ”Käänteestä” huolimatta tunteiden tärkeyttä merkitysten välittymisessä ei ole kirjallisuudentutkimuksessa riittävästi huomioitu (Helle & Hollsten 2016, 8; Kainulainen 2016, 149).⁶ Transferenssien tutkimisen voi nähdä tunteiden tutkimisen erityiseksi osa-alueeksi. Yksi transferenssia hyödyntävän tutkimuksen tulokulma on tutkimuskohteen painopisteen muutos *symboloituun suhteeseen* tekstin ja sen tutkijan välillä, toisin sanoen tutkijan tulkintaan hänen lukukokemuksestaan; tätä lukukertomusta voi tutkija joko tutkia itse tai toinen tutkija metakriittisesti. Transferenssin näkökulmasta painottuu lukijan ja teoksen välinen *suhde menetelmänä teoksen parempaan ymmärrykseen*, erityisesti suhteeseen liittyvät *toiston* kuviot ja *tiedostamaton* ulottuvuus. Kyse on “elävästä liitosta, joka muodostuu sanojen välityksellä kirjailijan ja lukijan välille”⁷ (Holland & Schwartz 1975, 792). Millaista ymmärrystä teoksesta nimenomaan transferenssiin rinnastetun suhteen analyysi tuo, ja mitä teoksen käsite silloin tarkoittaa?

Syyt tutkimukseni tarpeellisuudelle ovat siten seuraavat. Ensinnäkin transferenssin käsite ja sen ilmeneminen tulisi huomioida nykykeskustelussa tunteiden ja affektien merkityksestä kirjallisuudessa, koska se valaisee tutkijan ja teoksen suhteen tiedostamatonta dynamiikkaa ja koska se selittää affektien siirtymistä diskurssista toiseen (kaunokirjallisesta tekstistä sitä tutkivaan tekstiin). Anna Helteen ja Anna Hollstenin toimittaman, ansiokkaan ja paljon viitatus teoksen *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* (2016) artikkeleissa jää yllättävän vähälle

⁶ Helteen ja Hollstenin (2016, 8) mukaan Suomessa on tutkittu erityisesti yksittäisiä tunteita tai affekteja sekä affektien ja seksuaalisuuden suhdetta lukemisessa. Myös jännitystä (*suspense*) on viime aikoina tutkittu sekä kansainvälisesti (vrt. Hogan 2018) että Suomessa Heta Pyrhönen affektiiivisestä näkökulmasta.

⁷ ”[T]he organic engagement of writer and reader through words”.

huomiolle *kirjallisuutta tutkivan tekstin* transferenssi suhteessa teokseen.⁸ Toiseksi käsitteen kirjallisuustieteellinen käyttö Euroopassa ja Amerikassa on ollut hajanaista ja toisinaan kirjallisuusteoreettisesti ongelmallista. Käsitteen käyttöä on koottava ja analysoitava.⁹ Kolmanneksi vaikuttaa siltä, ettei käsitteen kuvausalaa ole ulotettu lyriikan tutkimiseen, vaan sitä on käytetty lähinnä kertovien tekstien ja näytelmien yhteydessä.¹⁰ Neljänneksi lukemisen dynamiikkaan – siihen, mitä tapahtuu suhteessa lukijan ja teoksen välillä – on kaivattu teoreettisia perusteita Suomessa myös kirjallisuusterapian taholta (Kosonen 2017 & 2018). Lisäksi ”sulautumisen” ja itsen rajojen tutkiminen *lukijan suhteessa kirjalliseen teokseen* ansaitsee kirjallisuudentutkimuksessa jatkotutkimusta; Jyväskylän yliopistossa aihetta tutkitaan paraikaa erityisesti visuaalisen taiteen yhteydessä.¹¹ Transferenssin käsite tarjoaa uudenlaisen, kirjallisuudentutkimuksesta unohdetun näkökulman *kirjallisen kokemisen* dynamiikkaan.

Myös kansainvälinen affektitutkimus kaipaa täydentäviä psykoanalyttisia näkökulmia. Esimerkiksi Patrick Colm Hogan palauttaa tuoreessa teoksessaan *Literature and Emotion* (2018) kirjallisuuden affektiivisuuden narratologian keskeisiin rakenteisiin. Näkökulma on perusteltu, mutta liian suppea. Hogan (2018, 33) mielestäni ylenkatsoo poststrukturealistisia lähestymistapoja humanistiselle tutkimukselle epäilyttävän luonnontieteellisestä näkökulmastaan ja pitää niitä ”monimielisinä, elliptisinä, argumentaatioltaan vaikeina”. Sellainen kirjoituksen tyyli ja esittämisen tapa voivat kuitenkin sinänsä ilmentää tekstin keskeistä sanomaa, jota ei voi pukea perinteisen argumentaation muotoon, kuten osoitan analyysissäni Felmanin tekstistä (s. 25). Tämä keskeinen sanoma on, että

⁸ Pirjo Lyytikäinen (2016) kuvaa ja analysoi siinä kirjallisuuden sisäisiä transferentiaalisia ilmiöitä, mutta mainitsee transferenssin käsitteen vain ohimennen. Siru Kainulaisen (2016) artikkelissa puolestaan tutkitaan vain kirjallisuuskritiikin mutta ei kirjallisuudentutkimuksen affektiivisuutta. Vaikka Kainulainen nostaa esille lukijan halun selkeään ja kirkkaaseen käsitteelliseen tulkintaan, tätä ”rakkautta tietoon” (Felman 1978) ei syvemmin käsitellä. Transferenssin käsite avaa sitä kuvausvoimaisemmin.

⁹ Katsauksen transferenssin käsitettä hyödyntävistä kirjallisuustieteilijöistä on Suomessa tehnyt professori Mikko Keskinen vuonna 1993 ja ansiokkaan pro gradu -tutkielman Felmanin lukemisen teoriasta Eriika Käyhkö vuonna 1997. Kansainvälisen – tuoreen mutta suppean – katsauksen käsitteen käytöstä on tehnyt Lorelei Caraman-Paşca vuonna 2013. Hivren Demir-Atay on puolestaan vuonna 2010 tutkinut väitöskirjassaan kirjallisuuden transferenssiin liittyviä vaikutuksia suhteessa vastarinnan ja Lacanin *jouissance*-käsitteeseen aineistonaan Poen, Kafkan ja Henry Jamesin taide. Mainituissa töissä ei ole kuitenkaan käsitelty esimerkiksi Murray Schwartzia eikä perusteellisesti Meredith Anne Skuraa, joiden näkemykset transferenssia hyödyntävälle lukemiselle ovat tärkeitä erityisesti menetelmälliseltä kannalta. Myöskään Felmanin näkemyksiä tekstissä ”Turning the Screw of Interpretation” (1978) ei ole suinkaan ammennettu tyhjiin, niitä ei ole juuri hyödynnetty lyriikan tutkimuksessa, ja ne rikastavat myös nykyisiä affektiteorioita.

¹⁰ Poikkeuksena on Adam Frank (2015), joka yhdistää affektiteorioita mm. Bionin teorioihin luennoissaan Poesta, Henry Jamesista, Gertrude Steinistä ja Andy Warholista, sekä sivulla 23 esittelemäni Jonathan Cullerin lyhyt teksti.

¹¹ Ks. Joona Taipaleen luotsaama Suomen Akatemian rahoittama hanke ”Vuorovaikutus ja rajankäynti”, jossa tutkitaan myös itsen rajoja suhteessa taideteokseen: <https://www.jyu.fi/hytk/fi/laitokset/yfi/en/research/projects/political-institutions/experiential-demarcation>

tutkijan on *osallistuttava* tekstiin voidakseen sanoa sen sisäisestä totuudesta jotain tekstin sisältä käsin, ei ulkoapäin tulkiten. Lukijan tunteista ja affekteista kirjoittamisen ei ole yleensä kuitenkaan katsottu kuuluvan kirjallisuudentutkimukseen (Bleich 1975; Holland & Schwartz 1975; Kainulainen 2016; Nelson 1978; Schwartz 1978).¹² Tutkivan tekstin psykologisten motiivien tiedostamisen ja julkilausumisen on katsottu olevan myös uhka kirjallisuutta tutkivalle tekstile (Keskinen 2001; Nelson 1978).¹³

Samalla kuitenkin affektien merkitys oppimiselle tunnustetaan: oppimista edesauttaa, ellei suorastaan edellytä, tunnetason kokemus (Hogan 2018; Helle & Hollsten 2016). Tämä pätee myös siihen, mitä opimme kirjallisuudesta. Esimerkiksi tunnevasteitani tulkinnan instrumenttina käyttävä analyysini Shakespearen sonetista 20 edellisessä *Psykoanalyttisessa psykoterapiassa* osoittaa toisaalta sen, että runo hahmottelee ideaalia vastakohtien ja kieltämisen mekanismein sekä ohjaa lukijan mieltä vastakkaisiin suuntiin syntaksin erityisyyden vuoksi (Manninen 2018). Kokemukseni sonetista sai minut kuvaamaan ja löytämään sen rakenteita (vrt. Booth 1969). Toisaalta luenta osoittaa ihmisen yleisen halun luoda mielessään itselleen ideaali, jonka toivotaan olevan vapaa todellisuuden konflikteista.

Monet affektiteorioiden esille nostamista asioista voi nähdä jatkumona dekonstruktiolle ja sen kirjallisuudentutkimukseen tuomalle transferenssin käsitteelle (ks. luku 3). Esimerkiksi Barbara Johnson esitti jo 1978, että teosta ja sitä tutkivaa tekstiä ei voi erottaa niin selvästi toisistaan kuin kirjallisuusteoriassa oli totuttu tekemään, koska kokonaisuuksien välillä olevat illusoriset erot ovat merkki noiden kokonaisuuksien sisällä olevien erojen tukahduttamisesta. Jos esimerkiksi tulkitsen Shakespearen sonettia itsestäni täysin ulkopuolisena itseriittoisena objektina, en anna sen tunnesisältöjen koskettaa minua tai sitten tunnesisällöt ohjaavat tulkintaani tiedostamatta. Kainulaisen (2016, 141) Teresa Brennanian (2004) seuraten esittämä väite onkin jatkumoa Johnsonin näkemyksille, nyt vain esitetty affektivisuuden sanastolla: ”mitä vahvempia rajoja minän ja toisen välille yritetään pystyttää, sitä vahvemmin kielletään affektien transmissio, toisin sanoen se, että affektit kulkeutuvat, liikkuvat, tarttuvat ja toimivat vuorovaikutuksessa.” Hän jatkaa, että niiden

¹² Vrt. Kainulainen 2016, 20–21: ”[N]ykykriitikissä vallitsevan kirjoittamattoman säännön mukaan affektiivisuus ei ole olennainen lähtökohta tekstin analyysille ja tulkinnalle. Sama sääntö elää vielä vahvemmin kirjallisuudentutkimuksessa.”

¹³ Tähän psykologian sivuuttamiseen kirjallisuutta tutkivasta diskurssista kiinnitti huomiota jo amerikkalainen psykoanalyttinen ja metakriittisestä näkökulmasta kirjoittanut kirjallisuudentutkija Cary Nelson vuonna 1978.

paikantaminen vaikeutuu, alkuperä häviää tai ne saatetaan sijoittaa vain tekstin osaksi. Nämä kaikki olivat myös dekonstruktion ydinalueita, joita affektiteorioiden voi katsoa elävöittäneen omalla käsitteistöllään.

Psykoanalyttikko Henrik Enckell (2002) on väitöskirjassaan kirjoittanut, kuinka transferenssin toisteinen metafora muuttuu kirjallisuudessa ”poeettiseksi elävyydeksi”. Myös kirjallisuudentutkijan ja teoksen välillä vaikuttava transferenssi voi parhaimmillaan muuntaa poeettiseksi elävyydeksi lukukokemuksesta tehdyssä tulkinnessa, kuten havainnollistan erityisesti analyysillani Murray Schwartzin tekstistä (s. 20). Fantasia tiedostuu tutkijan psyykkisesti työstettäväksi. Toive ei tukahduta teosta tai määrää sitä näköisekseen. Shakespearen sonetissa 105 runon puhuja mallintaa tätä toivetta: “‘Fair, kind, and true’, is all my argument, / ‘Fair, kind, and true’ varying to other words”¹⁴. Ylistys antaa rakastetulle merkityksen, jotta puute ja eroahdistus tulisivat diskurssista karkotetuksi. Mutta merkityksen alla kulkee puute. Objekti on poissa; se löytyy vain ”löytämällä sen jälki poissaolona jokaisesta merkitsijästä”, kuten Elisabeth Wright (1984, 117) luonnehtii yleisesti objektin ja halun suhdetta. Sonetin 105 säkeiden toisteisuus on merkki tästä poissaolosta. Samalla sonetti on voimakkaan itsetietoinen. ”Lopullisessa analyysissä” (Johnson 1978) se ei niinkään kuvaa rakastettua tai edes puhujan toivetta rakastetusta, vaan sonettitradition halua – sekä lukijan mielen toimintaa. Tällaista lukijan kokemusta siitä, että kirjallisuus sanoo jotain omasta lukemisestaan ja lukija esittää hänelle teoksessa jo varatun roolin, Jonathan Culler (1984) pitää transferenssina ja siten ”kirjallisen tiedostamattoman” esille tulemisen hetkenä (ks. s. 23).

2. Transferenssin käsite psykoanalyysissa ja yhteydet kirjallisuudentutkimukseen

Lorelei Caraman-Paşcan (2013) mukaan transferenssin käsitehistorian laajuus on kirjallisuudentutkijalle rikkaus. Tässä luvussa kuvaan niitä transferenssin käsitteelle annettuja sisältöjä, jotka ovat myös kirjallisuudentutkimukselle tärkeitä, ja tuon esille lukemisen ja psykoanalyysin yhteyksiä.¹⁵

¹⁴ Aale Tynnin suomennos: ”‘Ihana, hyvä, tosi’, siinä kaikki, / ‘Ihana, hyvä, tosi’, toisin sanoin” (Shakespeare 2018, 235).

¹⁵ Ks. myös esim. Esmen 1990, jossa on transferenssin käsihistorian merkittävimpiä tekstejä Ferenczistä eteenpäin, ja Vesa Manninen 2012, 143–166. Vastatransferenssin historian tärkeimpiä tekstejä on toimittanut Robert Oelsner (2013).

Kuten tunnettua, psykoanalyysin mukaan varhaislapsuuden kiintymyssuhteet suuntaavat tulevaisuuden rakkaussuhteita. Freud (1912) esitti, että osa ihmisen libidosta eli viettienergiasta jää kiinni varhaisiin kohdevarauksiin. Psykoanalyysi on menetelmä, jossa tiedostamattomat libidon takertumiset jäljitetään ennen kaikkea transferenssisuhteessa analyytikkoon. ”Transferenssit ovat sitä, mitä me olemme”¹⁶, kuten Freud-ensyklopedian tehnyt Edwrad Erwin (2002) kiteyttää. Transferenssien herättyä analyysissa menneisyys projisoidaan tiedostamatta nykyisyyteen, jossa ja josta analyytikko sen klassisen psykoanalyysin mukaan lopuksi siirtää takaisin paikoilleen, kuten Shakespeare- ja psykoanalyysitutkija Murray Schwartz toteaa. Hän kiteyttää: ensimmäistä kertaa menneisyys tulee läsnäolevaksi tietoisuuteen, samalla kun se tulee tietoisesti menneisyydeksi. (Schwartz 1978.)

Nykyään ajatellaan, että terapeutista muutosta ja persoonallisuuden kasvua voi tapahtua, vaikka analysandi ei suoraan pystyisikään palauttamaan mieleen torjuttuja elämyksiä. Analyysin myötä hän tulee kuitenkin tietoiseksi siitä, miten hänen mielensä toimii. Transferenssin käsitteeseen on tehty Freudin jälkeen lukuisia tärkeitä teoreettisia tarkennuksia, ja monia kiistoja on käyty muun muassa siitä, missä kaikkialla transferenssia on, mitkä ovat sen tulkinnan edellytykset tai onko se aina tiedostamatonta (esim. Esman 1990).

Transferenssin käsitehistoriassa painotetaan toisaalta, että transferenssi on toistopakon yksi voimakas manifestaatio, toisaalta ihmisen kykyä transferenssiin (Freud 1912 & 1915) ja transferenssin saavuttamisen tärkeyttä (Aichorn 1935). Freud (1912) piti transferenssia aluksi ainoastaan vastarintana psykoanalyttiselle menetelmälle. Sen sijaan, että potilas olisi muistanut lapsuuden torjuttuja elämyksiään, mikä oli psykoanalyysin silloinen päämäärä, hän toisti niitä suhteessaan analyytikkoon, transferenssiobjektiin (Freud 1912). Transferenssin voi sanoa kehittyneen varhaisen menneisyyden muistamisen esteeksi, samalla kun tiedostamattoman on sanottu tarvitsevan transferenssia voidakseen ilmentyä (vrt. Manninen, V. 2012, 144). Tiedostamaton ikään kuin valjastaa käyttöönsä transferenssin, josta menneisyys ”vuotaa” nykyisyyteen. Lacan määritteli vastaavasti transferenssin tiedostamattoman todellisuuden toteutumiseksi tai acting-outiksi.¹⁷ Kirjallisuudentutkimuksessa on vastaavasti ajateltu, että lukija toistaa keskeisiä fantasioitaan suhteessa taideteokseen (Holland & Schwartz 1975; Alcorn & Bracher 1985).

¹⁶ ”Transferences are who we are”.

¹⁷ ”[T]he enactment [or acting-out] of the reality of the unconscious” (Lacan 1986, 146, 149; sit. Keskinen 1993, 103).

Kun transferenssien *ajattelemisen* mahdollistuu viettimäisen toiston rinnalle tai jopa tilalle, niihin on helpompi suhtautua, samoin kuin tiedostaa, miksi hakee elämältään tietynlaista tyydytystä tai jopa kärsimystä. Transferenssin kehittymisen ja analyysin myötä analysandi oppii mieltämään, että analyytikko ei vastaakaan sitä fantasiaobjektia, jonka roolin analysandi oli tiedostamattomassa transferenssissa varannut analyytikolle. Tämä ymmärrys on psykoanalyysissa keskeinen psyyken muutos. (Strachey 1934.) *Transferenssineuroosi* on nimenomaan psykoanalyysissa kehittyvä tila, joka siirtää näyttämölle yksilön tärkeimmät konfliktit ja oireenmuodostuksen syyt (Erwin 2002). ”Keinotekoinen sairaus”, kuten Freud sitä myös kutsui, voidaan tunnevoimaisena nykyhetkessä analysoida ja läpielää. Potilas oppii siis erottamaan fantasiaobjektinsa nykyisyyden todellisesta kohteesta eli analyytikosta. Se, mitä tiedostamaton ”haluaa” ja jonka toteutumisen avuksi sen transferenssin valjasti, ei toteudu. Sen sijaan *suhde tulee symboloiduksi* (Schwartz 1978). Analysandin ”uudet editiot” eli transferenssit tulevat kokemuksellisesti tosiksi metaforiksi menneisyydestä.

Myös kirjallisuudentutkijan kerrottu tulkinta hänen lukukokemuksestaan voidaan nähdä tekstin ”uutena editiona”, jonka ajatellaan avaavan näkymän teokseen. Teosta ei tällöin ymmärretä uuskritiikin tavoin itsestä erillisenä tulkittavana objektina. Lukijan tunnevasteet ja persoonallisuus ovat perusta hänen tulkinnalleen, joka on yksilöllistä reagoitua lukukokemukseen. **Olemme aina jo kietoutuneet teokseen, johon siirrämme kokemustodellisuuttamme ja lukukonventioitamme** (NOSTO) (Johnson 1978). Teos muodostuu *suhteessa* elottoman tekstin ja sen yksilölliseksi teokseksi eloon herättävän lukijan välillä (Rosenblatt 1978). Tätä dynamiikkaa havainnollistan myöhemmin erityisesti esitellessäni Schwartzin luentaa Shakespearen sonetista 29.

Jacques Lacan esitti vuonna 1964 kuuluisan näkemyksensä transferenssista: transferenssia on kaikkialla siellä, missä on subjekti, jonka oletetaan tietävän.¹⁸ Tämä tarkoittaa, että analyysissa analysandi olettaa, että analyytikolla olisi tieto – siis *oikeat sanat* – siitä, mikä on analysandin tiedostamattoman *merkitys*.¹⁹ Transferenssi on toisaalta väylä, jossa tämä halu perimmäisestä

¹⁸ ”As soon as there is somewhere a subject supposed [or presumed] to know, there is transference” (Lacan 1986, 124–125; sit. Keskinen 1993, 103).

¹⁹ Tällainen oletus analyytikolla olevasta tiedon avaimesta liittyy haluun toisen halua kohtaan ja toiveeseen perustavanlaatuisen puutteen korjautumisesta. Lacanin transferenssin käsite on muuttunut hänen ajattelunsa myötä. Edellä esittämäni pohjautuu hänen viimeiseen määrittelynsä, joka niistä on jäänyt vaikutusvoimaisena elämään muissakin elämän asetelmissa kuin analyysissa. Tämä viimeinen määrittely pitää transferenssia Symboliseen järjestykseen kuuluvana.

merkityksestä tai totuudesta tulee tietoiseksi, toisaalta vastarintaa sen tiedostamiselle, että tiedostamaton on radikaalisti toisenlaista tietoa, jota mikään subjekti ei tavoita (Felman 1978). Subjekti, joka olettaa sen tavoittavansa, on fiktio. *Siihen* kohdistuu transferenssi. (Lacan 1977.) Kokemuksellisesti asiaa voisi nähdäkseni kuvata analysandin huudahduksena analyytikolleen: ”Olen varma, että tiedät mikä minua vaivaa, mutta et vain sano sitä!” Transferenssin läpielämisen myötä oletus subjektista, joka tietää, murenee eroosion lailla pois, tulevien kaipuiden kohteeksi.

Lacanin transferenssinäkemyksillä on ollut voimakkaat seuraukset lukemiselle ja kirjallisuudentutkimukselle. Kuningas Oidipuksen toiminnan on nähty mallintavan lacanilaista transferenssia. Halu selvittää totuus vei hänet totuuden luokse, mutta totuus muuttui radikaalisti. Sitä ei ollutkaan voinut ajatella valmiiksi. Oidipuksen transferenssin kokemuksellisia sisältöjä olivat siten ”minä tiedän”, tai ”minä voin saavuttaa aseman, jossa tiedän”, tai ”siihen, mikä on salattua, kohdistuu tiedonjanoni”. Myös lukija tai tutkija voi olettaa, että *tulkinta* kirjallisuudesta tavoittaisi lopullisen merkityksen tai totuuden. Oletetaan, että on saavutettavissa paikka, josta käsin teoksen totuus valkenee – kuin siintävä vuorenhuippu, josta suurenmoinen näkymä avautuu, jos sinne vain pääsee kiipeämään. Psykoanalyttisen teorian on nähty itse monesti ottaneen kirjallisuudentutkimuksen historiassa tämän paikan, jossa sen oletetaan tietävän (Gallop 1984; Felman 1978). Sen ei ole nähty tiedostavan omaa transferenssiaan; avaan näitä asioita tarkemmin seuraavassa luvussa.

Transferenssiin liittyy siis olennaisesti *halu tulkita*. Psykoanalyysiin sisältyvästä houkutuksesta tulkita ja jopa provosoida transferenssi esille on kirjoitettu paljon (esim. Manninen, V. 2012, 145). Voidaan puhua transferenssista transferenssia kohtaan: transferenssin tulkitseminen lupaa tavoitellun merkityksen (muutoksen potilaassa), ja siksi transferenssia *on oltava*, jotta sen tulkitseminen ylipäänsä olisi mahdollista. Jo Freud kuitenkin varoitti transferenssin provosoimisesta esille: sille on annettava aikaa kehittyä. Yksi kiinnostavimmista, vaikutusvaltaisimmista ja kiistellyimmistä transferenssitulkintaa käsittelevistä kirjoituksista on James Stracheyn, Freudin koottujen teosten englannintajan, kirjoitus vuodelta 1934. Hän esitti, että vain sellainen tulkinta, joka kohdistuu analyytikkoon koettuun transferenssiin ”käsillä olevalla hetkellä” (*point of urgency*), on ”muutosta aiheuttavaa tulkintaa” (*mutative interpretation*) (Strachey 1934). Nykyään ei olla näin

yrkkää mieltä – mahdollisesti siksi, että Stracheyn *tulkinta siitä, mikä on muutosta aiheuttavaa tulkintaa*, sai muutosta aikaan *psykoanalyttisessa teoriassa itsessään*.²⁰

Stracheyn ajatuksia voidaan hyödyntää kirjallisuudentutkimuksessakin menetelmällisesti. Shakespearen sonetti 126 romahduttaa lukijan odotuksen siitä, että sonetissa olisi 14 säettä – kyseisessä runossa niitä on vain 12. ”Muutosta aiheuttavan tulkinnan” olisi kohdistuttava nimenomaan tähän lukemisessa ”käsillä olevaan hetkeen”. Toisaalta teos itse muuttuu, koska siitä repeää esille uudenlaisia syväsisältöjä lukemisessa tapahtuvan *erehdykseni* valossa (olen olettanut, että säkeitä on 14). Samoin kuin Soneteissa personifioitu Aika riistää runon puhujalta tämän rakastetun, ideaalin *Young manin*, samoin lukijalta riistetään *muodon turvallisuus*. Shakespeare on siten saanut lukijansa elämään lävitse runon puhujan kokemusta.²¹ Toisaalta kokemukseni seurauksena omat lukukonventioni muuttuvat: tästä runosta eteenpäin luen sonettisarjaa järkytettynä ja tulkitsen tulevia sonetteja epävakaaalta maaperältä.

Shakespeare-esimerkki kertoo siitä, miten tärkeää kirjallisuudentutkimuksessa on osallistua tekstiin, elää sitä tunnetasolla läpi ja tiedostaa omia lukukonventioita samoin kuin niihin vaikuttavia affekteja. Freudin jälkeen transferenssien määritelmässä on painotettu myös psykoanalyysissa enemmän analyytikon *osallistumista* transferenssiin. Analyytikko ei vain käännä transferensseja, vaan uudelleen kertoo niitä potilaalleen annettuaan niiden koskettaa häntä ja toimia hänessä (Schwartz 1978). *Vastatransferenssin* käsite on myös laaja ja kompleksinen. Tässä se voidaan lyhyesti määritellä analyytikon transferensseiksi potilasta kohtaan. Nykyään vastatransferenssien analyysin katsotaan olevan erottamaton osa psykoanalyysin menetelmää. (Arundale & Bellman 2011; Manninen, V. 2012; Oelsner 2013).

3. Transferenssin käsite kirjallisuudentutkimuksessa

²⁰ Tulevissa artikkeleissani esitän, että Stracheyn kirjoituksen yksi tärkeä vaikutus – ellei suorastaan tarkoitus – oli saada aikaan muutosta nimenomaan psykoanalyttisessa tulkintakäytännöissä. ”Muutosta aiheuttava tulkinta” olikin tästä näkökulmasta Stracheyn kirjoitus, joka teki tietoiseksi psykoanalyysin silloin vallalla olleen *oletuksen siitä, mikä on muutosta aiheuttavaa tulkintaa*. Psykoanalyysin tulkintakäytäntö itse oli ollut ”subjekti, joka oletti tietävänsä” (vrt. Lacan 1986).

²¹ Shakespeare-tutkimuksessa ei olla varmoja, onko runo tarkoitettu 12-säkeiseksi, vai onko kirjapainossa tapahtunut erehdys (Booth 1977, 430). Sonettisarjassa on myös yksi 15-säkeinen runo, mitä pidetään tarkoituksellisena, joten voimme ajatella, että 12-säkeisyyskin olisi tahallista. Olisi myös outoa, jos erehdys olisi tapahtunut nimenomaan viimeisessä *Young man* -sonetissa.

Käsitteen sisäistäminen kirjallisuudentutkimukseen

Transferenssin käsite oli kirjallisuudentutkimuksessa käytössä ensin tulkintojen valtaa paljastavana näkökulmana, dekonstruktion toimenpiteiden apuna, kun dekonstruktionisti ja Lacanilta ammentava Shoshana Felman (1978) käytti sitä analyysissään Henry Jamesin pienoisromaanin *The Turn of the Screw* (1898) vastaanotosta. Felman katsoi, että psykoanalyttiset tulkinnat redusoivat pienoisromaanin merkityksiä jähmeisiin merkityksiin. Tulkinnat puhuivat näennäisesti tiedostamattomasta mutta todellisuudessa ilmensivät torjuntaa, varsinaisen freudilaisen tiedostamattoman tukahduttamista: tulkitsijat olivat tiedostamattaan kietoutuneet mukaan tekstiin toistamaan sen rakenteita omassa analyysin tapahtumassaan ja olivat siten tiedostamattomassa transferenssisuhteessa tarinaan (ks. tarkemmin s. 25.) Kirjallisuustieteellinen transferenssikeskustelu kävi kuumimmillaan 1970-luvun loppupuolella, erityisesti Felmanin ja muiden Lacanilta ammentaneiden vaikutuksesta. Kirjallisuudentutkijat monista eri teoriataustoista kääntyivät transferenssin käsitteen puoleen ja ammensivat transferenssin käsitehistoriasta (Keskinen 1993; Caraman-Paşca 2013).

Miksi transferenssin käsite omaksuttiin tieteenalasta toiseen, psykoanalyysista kirjallisuudentutkimukseen? Selvitykseni mukaan tähän on ainakin kolme syytä: dekonstruktion vaikutus, lukijan käsitteen tarkempi kirjallisuustieteellinen tutkimus (esim. Freund 1987; Rosenblatt 1978) ja tekstuaalisen kommunikaation luonnollistamisen pyrkimys (vrt. Keskinen 1993). Ensimmäinen dekonstruktio – strukturalismin jälkeinen vakiintuneiden merkitysten ja vastakohtaisuuden uudelleen arviointipyrkimys ja filosofinen menetelmä – alkoi kiinnittää huomiota psykoanalyttisen tulkinnan oletuksiin ja vallankäyttöön. Derrida luki Freudia ja Lacania pyrkien osoittamaan alkuperään, ”kirjoituksen näyttämöön” ja logosentrismiin liittyvää problematiikkaa. Vuonna 1978 Shoshana Felman toi transferenssin käsitteen kirjallisuudentutkimukseen osoittaakseen tulkintojen valtapyrkimyksiä kirjallisuuteen nähden. Samana vuonna ranskalainen Barbara Johnson (1978), dekonstruktion kuuluisimpia nimiä, toi vielä yhden kerroksen siihen kirjalliseen vyyhtiin, joka koostui Derridan luennasta Lacanin Poe-luennasta.²² 1980-luvulla dekonstruktionisti ja feministi Jane Gallop (1984) puolestaan pureutui kriittisesti psykoanalyttisiin tulkintakäytänteisiin, jotka ovat saaneet historiansa aikana runsaasti kritiikkiä. Gallopin mukaan psykoanalyysin kyseenalaistamaton valta-asema sen suhteessa kirjallisuuteen säilyy niin kauan kuin tulkinnassa ei huomioida transferenssianalyysia. Ilman sitä

²² Toinen tällainen kuuluisa vyyhti koostuu kerrostumista, jotka alkoivat Freudin luennasta Hoffmanin ”Nukkumatti”-novellista; ks. näistä katsaus ja analyysi myös transferenssin käsitteen näkökulmasta Wright 1984.

psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus löytää vain näennäisen tiedostamattomia sisältöjä tai tulkitsee ylhäältä käsin. (Gallop 1984.)²³

Transferenssin ilmiö siis löydettiin psykoanalyttisista tulkinnoista itsestään: psykoanalyttikkojen katsottiin tulkinnoissaan kirjallisuudesta sivuuttaneen lukijan ja teoksen välisen suhteen analyysin. Varhainen psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus on nähty valloittajana (vrt. Felman 1978), merkitysten redusoidijana (vrt. Ogden & Ogden 2013) tai psykoanalyysin omien teorioiden etsimisenä (vrt. Gallop 1984). Se olisi vain arvoituksen ratkaisemista, diagnoosin tai oikean nimityksen löytämistä. Silloin ”kysymys on vain vastauksen piilopaikka”, kuten Felman on ilmaissut. (Felman 1978.) Tulkitsijan halu toistaisi, kuten ajattelen, dekkarikirjallisuuden perusjuonta: lukija houkutellaan mukaan arvoitukseen, ja lopussa arvoitus ratkeaa.²⁴ Lukijan turvallisuudentunne ei rakoile, päinvastoin hänen uskonsa hänen egonsa kyvykkyyteen vahvistuu, kuten voisi ajatella.

Siten dekonstruktio teki psykoanalyysin omaa tiedostamatonta ajateltavissa olevaksi psykoanalyysin omalla käsitteistöllä (Gallop 1984). *Dekonstruktion tärkeä seuraus kirjallisuudentutkimukselle oli toisaalta transferenssin ilmiön havaitseminen kirjallisuutta tulkitsevassa diskurssissa ja toisaalta käsitteen käyttöönotto kirjallisuudentutkimukseen.* Psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen historian voi nähdä olevan oman vastarintansa hiljaista analyysia – toistoa, läpielämistä ja tiedostumista. Vastarinta on nähty haluttomuutena myöntää, ettei psykoanalyysi voinut hallita kirjallisuutta ja redusoida sen vaikutusta omaan käsitteistönsä (vrt. Felman 1978). Kun tämä lopulta myönnettiin, transferenssin ilmiö tiedostettiin psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen omassa diskurssissa. *Halu tehdä psykoanalyttista tulkintaa* ei ollut enää jotain salattua. Siitä tuli yksi *transferentiaalinen rakenne*, jota voitiin analysoida niin kuin muitakin kirjallisuuden rakenteita.

Dekonstruktion olennaiseen psykoanalyysikritiikkiin on huomautettava kolme vastaväitettä. Ensinnäkin: onko kritisoitujen psykoanalyttisten tulkintojen ”valta” tarkoitettu vallaksi vai vain

²³ Näissä Gallopin tulkinnoissa siitä, millaista on psykoanalyttinen tulkinta, saattaa itsessään vaikuttaa transferenssi. Palaan aiheeseen myöhemmin.

²⁴ Wright (1984, 121) tarkoittaa transferenssilla kirjallisuuden yhteydessä kaikkia niitä kirjallisuuden paljastuksia, joissa peitetty tulee näkyväksi, kuten romanssien juonta tai dekkareiden ratkaisuja. Tällaisessa transferenssin käsitteen käytössä ongelmaksi muodostuu sen liiankin laaja ala.

yhdeksi näkökulmaksi? Kritiikki saattaa latistaa psykoanalyysin redusoimisen tulkintakäytännöksi ja siten toistaa omassa eleessään sitä, mistä syytetään toista – kohteensa kolonialisaatiota.²⁵

Toiseksi: perinteinen psykoanalyttinen näkökulma kirjallisuuteen lisää kokemuksellista ymmärrystä psykoanalyysin keskeiskäsitteistä. Psykoanalyttikot kohtaavat kirjallisuudessa samanlaista psyykkistä todellisuutta kuin kliinisessä työssään, mutta jälkimmäisestä he eivät voiteettisista syistä suoraan kertoa. Tihentynyt kirjallisuus otetaan apuun havainnollistamaan noita sisältöjä. Kolmanneksi: psykobiografiakin voi olla hedelmällistä, jos se ei pyri redusoimaan kirjailijan persoonallisuutta ulkoapäin määriteltäväksi olemukseksi (vrt. Ogden & Ogden 2013). Hedelmällistä se voi olla toisaalta siksi, että lukijan *kokemus* eletystä elämästä teoksen takana voi olla syvästi merkittävä (tekijästä Toisen projektiona ks. myös Ihanus 1995). Toisaalta tekijän elämäkerran tutkiminen voi auttaa tulkitsemaan teoksen ydinfantasioita ja syventää lukijan ja tekstin kohtaamista (Bleich 1975). Silti on aina muistettava kysyä, millaista tietoa voimme psykobiografisesti saada ja mikä on motiivimme sen hankkimiseen.

Toinen syy, miksi transferenssin käsite omaksuttiin kirjallisuudentutkimukseen, kuten väitän, on *reader-response*-teorioiden nousu 1960-luvulla. Uuskritiikin aikaan kirjallisuudentutkimuksen nähtiin olevan keino ymmärtää objektia (Bleich 1975, 739). Uuskritiikki oli turvallista ja herätti luottamusta, koska se mahdollisti täsmällisen analyysin taideteoksesta erona ”impressionistisen tutkimuksen ilmeiseen epäjärjestykseen” (*apparent disorder of impressionistic criticism*; mts. 739, 749). Uuskritiikin näkemykset taideteoksen itseriittoisuudesta kävivät kuitenkin ongelmalliseksi, koska se jätti huomiotta *tulkintaa* vaativan tiedon ja fyysikaalisen tiedon eron. (mts.) Tutkimuksen

²⁵ Esimerkiksi Wright (1984, 142–150) toteaa Freudin ”Nukkumatti”-luennasta: ”Freudin luenta alistaa kaiken yhdelle temaattiselle motiiville: sankarin pelko silmien menettämisestä vastaa pelkoa sukupuolielimen riistetyksi tulemisesta” (s. 144). Ja myöhemmin: ”Luennassaan Freud jättää pois, tukahduttaa, kaiken minkä Hoffmann sallii nousta esille, ennen kaikkea [tukahduttaa] sen, mikä on kolaus narsismille” (s. 148). Wrightin ilmaus ”alistaa kaiken” ensimmäisessä sitaatissa, samoin ”tukahduttaa” toisessa lainauksessa, *on jo* tulkintaa. Hän tulkitsee Freudin hahmoksi, joka on aiheensa yläpuolella ja jolla on valta määritellä aiheensa. Wrightin voi nähdä toistavan samaa elettä, josta hän kritisoi Freudia: myös hän määrittelee Freudin ja tukahduttaa hänen tekstiään, joka ei hänen mukaansa huomioi *kaikkea*. Wright siis torjuu Freudin yhden näkökulman teokseen – kastroi sen, kuten voitaisiin kuvata. Rosenblattin (1978) erottelua tekstiin ja teokseen olisi hyödyllistä ajatella tässäkin yhteydessä (ks. s. 15). Tästä näkökulmasta tutkielma kammottavasta *on Freudin teos*, jonka hän on herättänyt eloon Hoffmanin tekstistä. Kastratio olisi sittenkin, kuten Freud esittää, tarinan keskeisin sisältö, joka olisi ikään kuin tartuttanut lukijat Freudista Wrightiin. Se ei ole sellaisenaan paikannettavissa, vaan se päätellään jälkikäteisesti seurauksistaan. Seurauksia ovat tässä intertekstuaalisissa vyyhdissä ilmenevät lukuvaikutukset eli se, millä tavoin lukijat kokemuksestaan taiteen kanssa kirjoittavat. Syntyneet kertomukset voidaan nähdä, kuten ajattelen, *transferenssikertomuksina*, jotka ovat ikään kuin metafora piilotajuisesta, toistettavasta sisällöstä.

painopiste oli uuskritiikin aikana vaihtunut tekijästä tekstiin, mutta nyt 1960- ja 70-luvuilla lukijateorioiden nousun myötä tekstistä lukijaan (Freund 1987).

Transferenssinkin kannalta tärkeän käsitteellisen jäsenyyksen lukemisen teorioihin teki fenomenologiasta ammentanut Louise Rosenblatt (1978). Tulkinnan tehtävä oli Rosenblattin teorian mukaan kuvata se prosessi, jossa yksilöllinen lukeva mieli herättää objektiivisesta, kaikille samana pysyvistä *tekstistä* eloon yksilöllisen *teoksen*. Tästä näkemykseni mukaan seurasi, että lukevan mielen toiminnasta tuli vähintään yhtä tärkeä analyysin kohde kuin kirjallisuuden rakennepiirteistä. Tällainen analyysi näkee *suhteen* olennaisena tutkittavana asiana, samoin menetelmänä: siinä on sen yhteys transferenssiin. Suhde lukijan ja tekstin välillä ei siis ole vain välttämätön edellytys, vaan suhde luo teoksen, niin kuin suhteen toistumisen katsotaan psykoanalyysissa luovan ensi kertaa ajateltavissa olevaksi menneisyyden suhteen. Samoin kuin unien analyysissa, psykoanalyttisesti orientoitunut kirjallisuudentutkija kysyy itseltään: Miksi tulkintaan lukukokemuksestani valikoituivat tietyt asiat? Onko lukukokemuksessani ja sitä tulkitsevassa kertomuksessani jotain tuttua? Missä järjestyksessä esitän tulkintani? (Vrt. Ogden 2005.) Kenen näkökulmasta itse asiassa kirjoitan? Millaisia tekstuaalisia motiiveja toistan?

Edelliseen liittyy kolmas syy käsitteen käyttöön ottamiselle. On arveltu, että transferenssia alettiin käyttää tutkimuskäsitteenä siksi, että tekstuaalinen kommunikaatio haluttiin saattaa luonnollisemmaksi ja konkreettisemmaksi kuin se perinteisessä narratologiassa oli ymmärretty (Keskinen 1993). Perinteinen näkemys sisäistekijästä tai tekijän yleisöstä,²⁶ jonka lukija tavoitti ja saattoi siitä käsin löytää tekijän tekstiin koodaamat merkitykset, ei ollut enää riittävä, koska myös lukijan subjektiivinen tunnemaailma ja lukukokemus tunnustettiin tieteellisen uteliaisuuden arvoiseksi. Voidaanpa sanoa, että oletus tai toive siitä, että sisäislukija on tavoitettavissa ja merkitykset avattavissa, on itsessään transferenssia: sisäislukija on ”subjekti, jonka oletetaan tietävän”.²⁷

²⁶ Helle ja Hollsten (2016, 21) määrittelevät kirjansa johdannossa tekijän yleisön Phelanin ja Rabinowitzin pohjalta: ”Tekijän yleisö on tutkijan luoma abstraktio, jonka oletetaan tunnistavan kaikki tekstiin koodatut merkitykset ja retoriset efektit.” Ks. myös analyysi tekijän tarkoittaman yleisön käsitteestä Mikkonen 2011.

²⁷ On tärkeä huomata, että tällainen tiedonjano vie eteenpäin, kuten hyvä transferenssi: se voi esimerkiksi johtaa kuvausvoimaisen tutkimuskäsitteen muodostamiseen. Tulen havainnollistamaan asiaa tulevissa artikkeleissani sonettitutkija Stephen Boothin (1969) teoksesta. Se, minkä hän ajattelee olevan totuus *Soneteista*, löytyy, mutta jotain ennen ajattelematonta nousee samalla esille ja kokemuksellisesti tärkeämmäksi.

Käsitteen käyttötavat

Freudista alkanut psykoanalyttinen kirjallisuudentutkimus²⁸ näki kirjallisen teoksen ytimessä piilotajuisen fantasian. On ajateltu, että ydinfantasia ilmenee teoksissa tarinana, jonka sosiaalisesti hyväksytyyn muotoon se on pukeutunut. Konventionaalisen tulkinnan on nähty tavoittavan vain tämän sosiaalisen pinnan, mutta psykoanalyttinen tulkinta sen takaisen fantasian. (Bleich 1975.) Tätä näkemystä on kritisoitu paljon (esim. Gallop 1984). Siitä huolimatta monet modernit psykoanalyttiset kirjallisuudentutkijat – kuten seuraavassa esittelemäni Holland, Skura ja Schwartz – katsovat, että fantasia tulee kirjailijan elämästä, josta se on siirtynyt ja muuntunut tekstiin. Tekstistä tulee lukijan ja tekijän kohtaamispaikka. Fantasia siis ei ole sellaisenaan tekstissä alun perin teoksen omalakisena ominaisuutena, vaan biografinen materiaali määrittelee ja muuntaa fantasian. Lukijan mielessä fantasia puolestaan muuntuu tunnevasteeksi. (Bleich 1975.) Sen kuulostelu ja analyysi – niin kuin analyysissä analyytikon vastatransferenssien kuulostelu – johtaa siten tulkintaan fantasiasta.

Vasta edesmennyt **Norman Holland**, psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen uranuurtaja, asettui edellä kuvatulle kannalle painottaen voimakkaasti lukijan roolia. Holland muistutti, että tutkija on lukija ennen kuin hän on tutkija, sillä hän aina ensin valikoi havaintoja teoksesta tulkintaa varten. (Bleich 1975, 744.) Siksi on ensisijaisesti analysoitava, miten lukija reagoi tekstiin ja millaisia tunteita hän kokee. Hollandilla on nähty olleen rohkeutta esittää uuskritiikistä ja formalistisesta kirjallisuudentutkimuksesta poiketen, että ”kirjailijalla on ihmisydän ja lukijalla ihmisen kasvot” (Olshin 1975, 815).

Hollandin keskeinen näkemys on, että *merkitys (tietoinen käsitteellistys) on seurausta lukijan tunnevasteesta*. Tekstissä kuuluu fantasia, johon lukija reagoi ensin sekä tiedostamattaan että tietoisella tunnevasteellaan, jota hän sitten alkaa käsitteellistää. Alkuperäinen fantasia voi ilmetä esimerkiksi toiveena rajojen häivyttämisestä ja sulautumisesta itsen ja teoksen välillä, kuten Holland on tulkinnut H. D.:n runoutta. Tällainen ”keskeismyytti” (*central myth*) on siis sekä runouden alkulähde että sen syvin teema. (Olshin 1975.) Merkitys on puolestaan toisaalta defenssi tekstin lukijassa herättämiä, jaettuja ydinfantasioita kohtaan, toisaalta väylä päästä jäljittämään fantasioita. (Bleich 1975, 746.) Defenssi ilmenee esimerkiksi käsitteellisenä erittelyinä, joka pitää

²⁸ Kuten tunnettua, Freud kirjoitti mm. Hamletista ja Hoffmannin ”Nukkumatti”-novellista, psykobiografisemmasta näkökulmasta Dostojevskista sekä yleisesti kirjailijan luomisen ja ”päiväunelmien” yhteyksistä.

fantasian intellektuaalisen etäisyyden päässä, sillä fantasia on myös vaarallinen. (Holland & Schwartz 1975, 797).

Kirjailijan fantasia on siten muuntunut ensin tekstiksi, joka muuttuu lukijan tunnevasteeksi, joka edelleen, kun sitä kirjallisuudentutkimuksessa analysoidaan, muuntuu representaatioksi alkuperäisestä fantasiasta. **Ajatus tekijän fantasian siirtymisestä lukijalle tekstimediumissa on nähdäkseeni syväallinen kommunikaation tapahtuma.** (NOSTO) Hollandin näkemystä on pidetty “kirjallisen tulkinnan tutkimuksen maamerkinä” (Olshin 1975, 816)²⁹, koska se ei rajoitu kuvaamaan vain kirjailijan syvimpiä motiiveja ja teoksen ydinteemaa. *Identiteettiteema* ohjaa myös *tulkitsijaa* suhteessa kirjallisuuteen, niin suhteessaan kaunokirjalliseen tekstiin kuin niistä tehtyihin tulkintoihin (Holland & Schwartz 1975). Hollandin kuulu käsite identiteettiteema tarkoittaa varhaisessa vuorovaikutuksessa muodostunutta fantasioiden ja defenssien muodostamaa persoonallista tyyliä, jonka varassa ja valossa ihminen tulkitsee – usein tiedostamattaan – niin toisia tekstejä kuin ihmisiä. (Bleich 1975, 746; Holland & Schwartz 1975; Alcorn & Bracher 1985; Wright 1984). Identiteettiteemansa ihminen tuo siis myös suhteeseensa kirjallisuuden kanssa.³⁰ Hollandin mukaan saavutamme pääsyn kirjalliseen teokseen tämän persoonallisen tyylimme välityksellä. Tulkinta, runon uudelleenluonti, on sitten variaatio identiteettiteemasta (Holland & Schwartz 1975). Esimerkiksi runokuvat, jotka eivät ole tavalla tai toisella yhteensopivia lukijan identiteettiteeman kanssa, sivuutetaan tulkinnassa tai niiden voima jää valjuksi (Olshin 1975). Identiteettiteeman käsite voidaan nähdä syynä sille Rosenblattin (1978) kuvaamalle ilmiölle, että samasta tekstistä syntyy eri teoksia.

Hollandin näkemys voidaan kiteyttää näin: ilman fantasiaa teos jäisi meille etäiseksi; ilman merkityksen defenssiä emme saisi intellektuaalista iloa tai näkisi ironiaa kaipuussamme ”eriytymättömään, suureen, ikuiseen”, kuten Thomas Mann kuvasi päähenkilönsä kaipuuta kertomuksessa *Kuolema Venetsiassa* (1912). Ironiaa on juuri se älyn ja taiteen tuoma *etäisyys*, joka mahdollistaa fantasian näyttäytymisen tai aavistuksen. Tämä etäisyys on samalla defenssi ja samalla luo kirjallisuutta, joka juuri sen ansiosta voisi allekirjoittaa Schillerin säkeen, jota Freud (1982, 16) *Ahdistavassa kulttuurissa* siteeraa: ”Se riemuitkoon, valon mailla ken hengittää!” (suom. Yrjö Jylhä.)

²⁹ “[A] landmark in examining the act of literary interpretation“.

³⁰ “All readers bring their own personal styles of defence and synthesis into their reading [...]” (Holland & Schwartz 1975, 792).

Hollandia on kritisoitu erityisesti kolmesta asiasta. Ensimmäisen kritiikin mukaan lukeminen olisi vain toistoa eikä loisi uutta, tai se korkeintaan kirkastaa identiteettiä, mutta ei muuta sitä (Alcorn & Bracher 1985; Keskinen 1993). Hollandin mukaan on kuitenkin niin, että lukija aina samalla työstää minuuttaan.³¹ Vaikka lukija toistaisikin identiteettiteemaansa suhteessa kirjallisuuteen ja uudelleen rakentaisi sitä kirjallisuuden kautta, toistosta voi juuri siksi tulla tietoiseksi. Se, että lukeminen kirkastaa identiteettiteemaa näkyville, liittyykin Aristoteleen tragediaoppiin liittyvään *tunnistamiseen*. Sitä ei ole katsottava vain nautinnoksi tai id-impulssien vapauttamiseksi, kuten Alcorn ja Bracher (1985) kritisoivat *reader-response*-teorioiden painotuksia. Kun jokin tulee tietoiseksi, ei ainoastaan affekteja vapaudu, vaan niitä tarkasteleva ego lujittuu psyyken kokonaisrakenteessa.

Toisen kritiikin mukaan Holland erehtyi pitämään identiteettiä selkeänä, vakaana ja ikään kuin erillisenä sitä tulkitsevasta mielestä (vrt. Keskinen 1993). Identiteetti on kuitenkin (myös) kielen tuote ja representaatio sinänsä, ei (vain) itse representaatioita muodostava generaattori. Hollandin ajattelussa ydinminuuden käsitettä ei ole *dekonstruoitu*. On kuitenkin esitettävä vastakritiikki: identiteettiteeman *olemuksen* ei välttämättä tarvitse olla keskiössä, vaan olennaista on se, mitä se *saa aikaan* ja miten sen valossa suunnistamme ja etsimme mieluisuutta myös kirjallisuudesta.

Kolmas kritiikin aihe on tämä: johtaako identiteettiteeman käsite siihen, että kaikki tulkinnat kirjallisesta teoksesta ovat yhtä hyviä (Olshin 1975)? Yksi tapa jatkaa Hollandin ajatuksia on tarkastella kysymystä tulkintojen relevanttiudesta transferenssin käsitteen avaamalta näköalalta. Identiteettiteeman käsitteen ei tarvitse johtaa siihen, että kaikki tulkinnat ovat yhtä hyviä, jos asian ajatellaan riippuvan siitä, *millä tavoin transferenssin analyysi otetaan mukaan tulkintaan*. Hyvä tulkinta olisi sellainen, joka analysoi tutkijan oman identiteettiteeman vaikutuksia siihen, mikä tekstin merkityksiin ja tunnesisältöihin tulee tulkitsijan kokemustodellisuudesta ja lukukonventioista, mikä tekstin omista ominaisuuksista. Tämä erottelu on tietenkin ylipäänsä kirjallisuudentutkimuksen perustyötä, mutta Hollandin mallissa painottuu se, että lukijan teokseen tuoma fantasiasisältö ei ole jotain mikä pitäisi koettaa karkottaa tai olisi irrelevanttia tulkinnalle. Palaan havainnollistamaan asiaa Schwartzin (1978) sonettiluennan yhteydessä.

³¹ "In perceiving a literary work, the perceiver re-creates it in the terms of his own identity. / In perceiving someone else's perceiving literary work, the perceiver re-creates the work, the other person, and the relation between them in the terms of his own identity." (Holland & Schwartz 1975, 799–800.)

Meredith Anne Skuran teosta *The Literary Use of the Psychoanalytic Process* (1981) pidettiin uudistavana teoksena psykoanalyttisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Skuran näkemys painottaa lukemisessa tapahtuvaa transferenssia eri suunnasta kuin Holland: lukijan rooli on ottaa paikka, johon *tekstin transferenssi* “retorisessa vaihdossa” suuntautuu. Kielen välityksellä kirjailija suuntaa teoksensa fantasiaobjektilleen, johon hän teosta luodessaan on transferenssisuhteessa (Skura 1981). Kirjailija olettaa, että on salainen paikka, joka oikeanlaisen kielen ja komposition rakentumisen jälkeen avautuu. Lukijan tehtävä on sitten eläytyä tähän ilmaisuun aina jo sisältyvään vastaanottajaan, johon tekijän transferenssi luomisessa on kohdistunut. Lukija kuulostelee, *miltä tasolta* tai mistä asemasta hänelle, fantasiaobjektin paikan ottaneelle transferenssiobjektille, puhutaan.

Skuran näkemys lukijasta tekstin transferenssiobjektina ei kuitenkaan ole uusi – myös esimerkiksi Schwartz (1978) on ennen Skuraa kirjoittanut samasta aiheesta. Skuran keskeinen ja psykoanalyttista kirjallisuudentutkimusta uudistava väite sen sijaan oli, että psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen ei pidä nähdä näitä vastaanottajan asemia vain oidipaalisina. Tekstin ilmaisu voi olla suunnattu myös varhaisempien kehitysvaiheiden objektirepresentaatioille. Skura seurasi siten psykoanalyysin itsensä kehitystä, joka Freudin jälkeen on edennyt syvemmäs oidipuskompleksin taakse, yksilönkehityksen varhaisempien aikojen parempaan jäljittämiseen.

Esimerkiksi Kafkan (2001) ”Nälkätaiteilija”-novelliin voi soveltaa Skuran ajatuksia. Päähenkilö harjoittaa kymmenien päivien mittaisia esityksiä, jotka koostuvat siitä, että hän ei syö esitysten aikana mitään. Paljastuu, että mikään syömättömyysennätys tai yleisön ihailu ei kuitenkaan riittäisi nälkätaiteilijalle. Aavisteltu tietoisuus perustavanlaatuisesta puutteesta ja sen kääntöpuolena puutetta korjaamaan kehittyvät, nälkätaiteeseen liittyvät omnipotenssikuvitelmat vuorottelevat päähenkilön kokemustodellisuudessa. Koko nälkätaide alkaa näyttäytyä defenssinä sille, että päähenkilön ei tarvitsisi kohdata erillisyyttä. Novelli luo kerrontaratkaisuisaan – mm. siinä, että on vaikeata erottaa, onko äänessä ulkopuolinen kertoja vai päähenkilö, jonka näkökulmasta kertoja maailmaa katsoo tähän miltei sulautuneena (vrt. Ogden & Ogden 2013) – eriytymättömyyden tematiikkaa, johon lukija tulee vedetyksi mukaan. Tekstin ilmaisema sisäinen vastaanottaja tuntuu olevan ruokkiva äitihahmo, jolta toivotaan päähenkilön vaille jäänyttä perustavanlaatuista rakastavaa katsetta (vrt. Ogden & Ogden 2013). Tämä asema lukijan on otettava kuulostelemalla tekstin sävyä ja omia tunnevasteitaan. Lukijan tehtävä on olla suistumatta, toisin kuin kertoja, eriytymättömyyteen suhteessa päähenkilöön ja ymmärrettävä, mistä päähenkilön hätä johtuu. Hänen

on *kannateltava* päähenkilöä. Hän ottaa tekstin ilmaisevan fantasiaobjektin paikan transferenssiobjektina, joka edustaa varhaisempaa yksilön kehityksen vaihetta kuin oidipaalisuutta.

Skuran malli sisältää kuitenkin ainakin kaksi ongelmaa. Ensinnäkin sitä kannattelee ajatus, että kirjallisuutta voisi *aina* lukea ”ottamalla” transferenssiobjektin paikan. Shakespearen kaltaiset kirjailijat ovat, kuten uskomme, tietoisia transferenssistaan ilmaisuun sisältyvää vastaanottajaa kohtaan. Tällöin taideteos ei ole ensisijaisesti kirjailijan kirjallisen transferenssin tulos, vaan kompositio on luotu muiden motiivien takia – kuten herättämään lukijan ”vääränlaiset” tulkinnat esille, jotta lukija kohtaisi niiden tukahduttavan olemuksen. Myös esimerkiksi Peter Handken romaanissa *Kivun kiinalainen* (1983) minäkertoja tappaa hakaristejä piirtelevän miehen pudottamalla tämän vuorenjyrkänteeltä eikä sen jälkeen käsittele lainkaan syyllisyydentuntojaan; ne eivät tunnu ilmenevän myöskään acting-outin muodossa. Romaanin merkitys ei taivu psykologisten käsitteiden haltuun otettavaksi, ja transferenssinkin käsite tuntuu hyödyttömältä sen analyysissä. Lukija pakotetaan kokemaan rikoksesta ja syyllisyydentunteen puuttumisesta johtuva ristiriita. Miksi kirjailija haluaa saada aikaan tällaisen lukuvaikutuksen? Ehkä ”pakottaminen” ei olekaan oikea sanavalinta. Teoksen varsinainen sisältö – sen päinvastaisen pinnan alla – olisi siinä sovinnossa, jonka tekijä saa lukijassa aikaa osoittamalla ymmärtävänsä lukiessamme kokemamme syvän ristiriidan, jonka alkuperää ja vaikutuksia ehkä saatamme alkaa nyt kirjan ansiosta itsessämme kuulostella.

Toinen ongelma Skuran transferenssimallissa on se, että se vaikuttaisi painottavan liikaa vain ”retorisen vaihdon” yhdensuuntaisuutta, suuntaa teoksesta lukijaan. Tunnevästeet kyllä ovat olennaisia, mutta teos nähdään vakiona, ei yksilöllisen lukijan ja yksilöllisen tekstin kohtaamisena (vrt. Rosenblatt 1978). Lukijalla tuntuu olevan valta kirjallisuuteen nähden. Skuran mallin mukainen psykoanalyttinen tulkinta on tästä näkökulmasta edelleen ”arvoituksen ratkaisemista”, kuten Felman (1978) kritisoi varhaisia psykoanalyttisia kirjallisuuden tulkintoja. Kirja, joka ei sovi Skuran malliin, kuten *Kivun kiinalainen*, haastaa hänen näkemyksensä – Skuran transferenssimalli ei sovi kaikkeen. Tästä huolimatta olen taipuvainen sanomaan, että Skuran menetelmä lukea on kompleksisempaa kuin ”arvoituksen ratkaiseminen”. Se vaatii lukijalta enemmän psyykkistä työtä ja siinä pyritään *kuuntelemaan* kirjallisuutta.

Tällaisesta kuuntelemisesta yksi parhaimmista esimerkeistä on **Murray Schwartz** (1978). Schwartz (1978) kuvaa artikkelissaan ”Critic, define thyself” fantasiaobjektia ”aaveeksi”, jolle analyttikko kuulee potilaan puhuvan, vaikka tämä olettaa puhuvansa analyttikolle. Skuran mallin kaltaisesti

lukija kuulostelee sitä aavetta, jolle teksti tuntuu sanottavansa sanovan. Schwartzille tutkija on lukija, joka käyttää itseään esittämässä toista, kuten hän ilmaisee. Tarkoitus ei ole sulautua teokseen, täyttää teoksen vaatimusta tai käyttää sitä lukijan oman halun tyydyttämiseen. Tarkoitus on *tulkita esille ero lukijan toiveen ja sen tiedostamisen välillä*. Kun tutkija kirjoittaa kirjallisuudesta, hän ”muuttaa tekstin ymmärtääkseen kokemuksensa sen tekijänä”. (Schwartz 1978.) Schwartz tarkoittaa, että teos muodostuu suhteessa. **Kirjallisuutta ei luo vain merkityksen tavoittava ehyt ”minä”, vaan myös tiedostamaton, jolle kirjallisuus ”puhuu”.**(NOSTO) Sama asia sai Felmanin (1978) esittämään, että tiedostamaton meissä on se, joka lukee.

Schwartzin mukaan kirjasta tulee usein fantisoitu äidillinen objekti, jonka halutaan täyttävän puutteemme. Tämä transferenssirakkauteen rinnastettava ilmiö, kuten sitä tulkitsisin, on Schwartzin mukaan mahdollista, koska sanat eivät ole merkitykseltään vakaita vaan sallivat fantasiamme ikään kuin asuttaa ne. Sana on pinta, joka lupaa jotain; sanojen erityisestä järjestyksestä koostuva kompositio voi luvata vielä enemmän. Tämä muistuttaa Felmanin ajatuksista. Samaan tapaan kuin unissa tiedostamaton tarttuu päiväjänteisiin, lukijan tiedostamaton tarttuu kirjan ”päivänvalossa” oleviin sanoihin, kuten Felman on rinnastanut lukemisen ja Freudin (2001) ensimmäisen transferenssin määrittelyyn. Felmanin ilmauksin ”päivänvalon merkitsijät” tulevat asutetuksi tiedostamattoman energialla, jota tutkija itsessään kuulostelee. (Felman 1978, 181.)

Schwartz käyttää omia tunnevasteitaan ja transferenssitoiveitaan tulkinnan instrumenttina luennassaan Shakespearen sonetista 29. Sonetissa runon puhuja kuvaa kahdeksan säkeen verran syvää murhettaan ja arvottomuuden kokemustaan, kunnes kolmannessa säkeistössä puhujan kärsimyksen poistaa yhtäkkisesti hänen ajatuksensa hänen rakastetustaan. Schwartz osoittaa, miten sonetin herättämiä fantasioitaan analysoimalla lukija voi edetä syvälle kirjailijan ja lukijan jakamaan yhteiseen kokemustodellisuuteen. Transferenssin analyysia hyödynnetään kuningastienä tiedostamattoman halun avautumiselle, ja transferenssi ja tekstimediami vertautuvat toisiinsa fantasian välittämisen mahdollistajana. Schwartz päätyy esittämään, että sonetti 29 mahdollistaa lukijalle *eron erosta*, illuusion symbioottisesta täyttymyksestä, hetkellisen pois pääsyn siitä kohtalostamme, että olemme epäidenttisiä itsemme kanssa ja että rakkauden kohteidemme ja itsemme välillä on perustava ero. ”Representaatio ja todellisuus ovat yhtä”, kuten hän Rainer Maria Rilken runosta toisaalla toteaa.

Schwartzin luennassa on kyse ”vastuusta kirjallisuudesta kuultavaa ääntä kohtaan”, kuten Thomas ja Benjamin Ogden (2013) ovat kuvanneet psykoanalyttisen kirjallisuudentutkijan eettisiä

kysymyksiä. Ogdenit, Holland ja Schwartz jakavat saman perusnäkömyksen taiteesta: koska tekijä ja lukija ovat ihmisiä, kirjallisuudessa ei olla tekemisissä vain tekstien kanssa. **Schwartzin analyysissa teos tapahtuu lukijassa.**(NOSTO) Schwartz toteaa, että **pelissä ovat sekä kirjailijan että lukijan fantasiat, jotka kohtaavat runossa.**(NOSTO) Teos ei ole jotain valmista, vaan lukija luo sen suhteessa – samoin kuin transferenssisuhde psykoanalyysissa on edellytys sille, että menneisyyden fantasiaobjekti tai Schwartzin sanoin pikemminkin sen ”aave” tiedostuu ajateltavissa olevaksi. Suhtautuminen muistuttaa myös Thomas Ogdenin käsitteestä analyttinen kolmas, joka tarkoittaa analysandin ja analyttikon yhdessä tiedostamattomasti luomaa psyykkistä todellisuutta (Ogden & Ogden 2013). Tällaisen todellisuuden Schwartzin analyysi luo näyttämölle.

”Tekstin liike on vahva toimija, johon lukija vastaa ruumiillisesti”, toteaa toisessa yhteydessä Kainulainen (2016, 149); Schwartzin tulkinta lukukokemuksesta välittää ruumiillisen kokemuksen hienosyisen ja hienotunteisen sublimaation, ja koska ruumiit ovat ainutlaatuisia, myös ruumiillisesti reagoiva luenta on ainulaatuinen. Emootioiden on katsottu tuottavan minän ja toisen rajapinnat, kuten Anna Helle ja Anna Hollsten (2016, 18) referoivat Sara Ahmedin ajatuksia. Kiintoisaa on, että Schwartzin tulkitsemassa lukukokemuksessa rajapinta tuntuu sen sijaan katoavan. Juuri tämä ”sulautuminen” tuottaa nautintoa. Sonetti vaikuttaisi siten, että se ”poistaa” emootiot, jotta jotain mahdollisesti vielä syvempää voisi nousta esille. Symbioottisen sulautumisen motiiviksi tulkittava ilmiö ei rajoitu *Sonettien* tutkimushistoriassa vain Schwartziin, vaan se tuntuu olevan teoksen yleinen lukuvaikutus (esim. Booth 1969). Tutkimuksieni mukaan mitä herkempi *Sonettien* lukija on omille tunnevasteilleen, sitä useammin ilmiö esiintyy. Samalla Schwartzin luenta on tuon lukemisen tapahtumassa aavistellun, mutta lopulta aina pakenevan hetken tavoittelun yrittämistä ja luomista uudelleen. ”Sulautuminen” ei olekaan koskaan tapahtunut, mutta suhde sonetin kanssa on herättänyt siitä toiveen.

Kiinnostavaa on nyt, että lukuvaikutuksen ja fantasian sisältö, ”sulautuminen”, on jo esitetty runoissa puhujan suhteessa hänen idealisoituun rakkaudenkohteeseensa. Tämä tekstuaalinen motiivi vaikuttaisi siirtyvän diskurssista toiseen, runoista niitä tulkitseviin tekstiin. Se ei ole vain jokin kummassakin diskurssissa oleva paikannettava tekstuaalinen piirre, vaan se vaikuttaa lukijaan myös affektiivisella tasolla. Tämä siirtymisen ilmiö on yksi transferenssin kirjallisuustieteellistä ilmenemistä käsitteleviä perusnäkömyksiä (vrt. Caraman-Paşca 2013; vrt. Brennan 2004). Tämä *minän kokemuksellinen rajautuminen* tutkijan suhteessa kirjallisuuteen on nähdäkseni vähän tutkittu aihepiiri affektiteorioissa, eikä sitä ole riittävästi teoretisoitu psykoanalyttisesta näkökulmasta Shakespearen *Sonettien* tutkimuksessa.

Ilmiö asettaa Shakespearen kirjailijakuvan yhä kiinnostavammaksi. *Soneteissa* ”sulautuminen” näyttää olevan keskeinen aihe, joka – kuten voi ajatella – siirtyy tekijän ja kirjoittamisen välisestä suhteesta lukijan ja tekstin välisessä suhteessa koettavaksi. Onko tämä kuitenkin Shakespearen identiteettiteema, ydinteema tai keskeismyytti? *Dark lady* -soneteissa, kuten Joel Fineman (1986) osoitti, Shakespeare loi uuden poeettisen itsetietoisuuden kirjallisuushistoriaan antamalla erillisyyden ja eron vallata diskurssin. Niiden keskeistä sisältöä on nimenomaan sulautumisen vastakohta, eroahdistuksen psykologia, siirtyminen Imaginaarisesta Symboliseen. Identiteettiteeman ei tarvitse olla määräävä, vaan sen työstämisen pohjalta voi luoda ja tuntea monipuolisemmin ja vapaammin.

Toisenlaisen näkökulman transferenssiin kirjallisuudessa tarjoaa **Jonathan Culler**, yksi nykyajan kuuluisimmista kirjallisuudentutkijoista, kirjoituksessaan ”Textual Self-Consciousness and the Textual Unconscious” (1984). Cullerin uusi tulokulma verrattuna edeltäjänsä Felmanin transferenssinäkemyksille on se, että hän keskittyy kirjallisuuden itsetiedostaviin hetkiin, jotka voivat olla merkkejä transferenssista ja siten ”kirjallisen tiedostamattoman” esilletulosta.

Dekonstruktionistien tavoin Culler pitää vähempiarvoisena kirjallisuudentutkimukselle sellaista käsitystä tiedostamattomasta, joka voidaan löytää ”psykoanalyttisen teorian metakielen tuottamassa voimakkaassa tulkinnessa”, tekstin pintatason takana kulkevana ”todellisempana” sisältönä (kuten poliittisena narratiivina, joka teksteihin vaikuttaa). Sen sijaan hän esittää, että ”kirjallinen tiedostamaton” voidaan paikantaa lukijan transferenssista suhteessa tekstiin. Culler kuvaa aluksi, kuinka analyytikko, joka luulee tulkitsevansa analysandia, ”objektia edessään”, havahtuukin siihen, että hän näyttelee osaa siinä draamassa, jonka analysandi tuo näyttämölle toistettavaksi. Tästä osallistumisesta, Culler jatkaa, seuraa tiedostamattoman esilletulo, nimenomaan siis suhteen seurauksena ja suhteessa, ei sellaisena sisältönä, jonka analyytikko voisi tulkita ulkoapäin. Transferenssisysteemi sekä tuottaa tiedostamatonta (jota siis voidaan suhteessa havaita ja kokea) että on tiedostamattoman tuottama (Culler siteeraa Lacania: ”Transferenssi on tiedostamattoman todellisuuden acting outia”).

Tekstin itsetiedostamisen hetkillä Culler (1984, 372) tarkoittaa tämän mallin mukaisesti hetkiä, joissa lukija havahtuu siihen, että puhuessaan näennäisesti jostain muusta kirjallisuus itse asiassa

sanoo jotain itsestään.³² Teksti esittää representaation omasta lukemisestaan. Tämä tarkoittaa, että lukijalla on tekstissä jo varattu rooli, aivan niin kuin Felman on esittänyt. Havahtuessaan tuollaiseen hetkeen lukija kokee, että hän *toistaa* toimintaa, joka on tekstissä jo esitetty, ja että hän on *tekstin sisällä*. Tutkija, joka luulee olevansa tekstin ulkopuolella sitä tulkitsemassa, voikin juuri tuossa tulkinnassaan toistaa sen draamaa, kuten Culler toteaa. Tällöin, kuten Cullerin ajatuksia voitaisiin selventää, ”Teksti sanoo” -rakenne itse asiassa merkitsee ”minä, sisäänrakennettu lukija, sanon”. Lukuvaikutus on outo, se liittyy toistamiseen ja nähdäkseni kokemukseen siitä, että minut lukijana on *tiedetty*. Tällaiset lukemisen allegoriat ja teosten retoriikassa jo esitetty lukijan totuudenetsinnän mallintaminen ovat transferenssia hyödyntävän kirjallisuusteorian keskeisiä tutkimusaiheita (Alcorn & Bracher 1985; Felman 1978; Keskinen 1993; de Man 1979).

Mikä saa aikaan lukijan havahtumisen tähän kokemukseen, että teksti sanoo jotain itsestään? Culler toteaa, että tutkija, joka tuntee Felmanin transferenssimallin, luo odotuksen, että tekstillä voi olla jo sanottavaa omasta lukemisestaan.³³ Toisin sanoen kirjallisuuden teoriaan perehtynyt lukija lukee eri tavoin, vastaavasti kuin psykoanalyttikko lukee oman kehyksensä valossa (vrt. Ogden & Ogden 2013).

Cullerin tekstin ansiot ovat ainakin kolminaiset. Ensinnäkin se pureutuu Felmania tarkemmin yhteen lukemisessa tapahtuvaan hetkeen, ei niinkään ”vastaanoton todellisuuden” (Felman 1978) laajaan aineistoon. Cullerin teksti painottaa tunteiden ja affektiivisuuden merkitystä: lukija nimenomaan tuntee tai kokee (*senses*) transferenssin hetket. Toiseksi Culler näyttää, että myös lyriikka aiheuttaa transferentiaalisia vaikutuksia. Kolmanneksi hänen tekstinsä pakottaa kysymään, mikä on sellaisen kirjallisuudentutkimuksen arvo, joka voi vain toistaa teosta, joka on jo ”sanonut itsensä”. Culler (1984, 376) vastaa, että myös kirjallisuuden ”analyysi on loputon ja päättymätön, koska se sisältää transferenssin”. Hän pitää myös lukemista ”analyttisena tilanteena”, jossa ”transferenssin outo toistaminen jatkuu”.³⁴ Kirjallisuudentutkimuksen perusnäkemys siitä, että merkitystä ei voi jähmettää, johtaa yhä uuden kirjoituksen syntyyn.

³² “[M]oments of self-refentiality, when statements in the text ostensibly about something else prove to apply to its own condition and situation as text”.

³³ “[T]he text is already about a reading of the text” (s. 372).

³⁴ “[T]he uncanny repetition of transference continue with the analytic situation” (s. 376).

Kritiikkini Culleria kohtaan on, että hänellä on kirjallisuudentutkimuksessa yleinen, stereotyyppinen kuva psykoanalytikoista. Culler esitti, että ”analyttikko analysoi objektia edessään”. Näin ei psykoanalyysissa kuitenkaan tapahdu tai ei ainakaan pitäisi tapahtua, ellei hiljaa analyttikon mielessä. Analyttikko on mahdollistaja, kanssakulkija ja myös kantaja tai säilyttäjä; varsinaisen analyysin ja psyykkisen työn tekee analysandi. Culler muistuttaa kaikkietävää kertojaa, joka liikuttelee päähenkilöään ”psykoanalyttikkoa” kuin nukkea ja pääsee tämän mielen sisään; mutta nuo mielensisällöt ovat tulkitsijan, siis kertoja-Cullerin, omia. Culler pitää huomaamattaan yllä kertomusta, jossa analyttikot ovat kietoutuneet karikatyyreina *kirjallisuudentutkimuksen kertomaan* draamaan, jonka tarkoitus on *todistaa* analyttikon oletettu mahti.

Ennen seuraavaa alalukua on mainittava vielä Harold Bloom (1975), joka kurkotti kohti psykoanalyttista synteesiä kirjallisuudessa ja sen tutkimisessa vallitsevista voimista. Hän näki kirjallisuuden historian ja kirjallisuuden tutkimuksen oidipaalisena näyttämönä, jossa ”vaikutuksen ahdistuksesta” kärsivät kirjallisuudentutkijat ja kirjailijat, kuten Freud, kokevat riittämättömyyttä suuria edeltäjiään, kuten runoilijoita, kohtaan tilanteessa, jossa kaikki on jo sanottu. Tämä pitää kirjallisuuden elossa ja luo uutta. (Wright 1984.) Yksi tällainen teksti, jonka voi nähdä kääntäneen vaikutuksen ahdistuksen voitoksi, oli Shoshana Felmanin klassikkoteksti ”Turning the Screw of Interpretation”.

Shoshana Felman ja metakritiikki

Olen jättänyt Felmanin esittelyn viimeiseksi, koska edellä esittämäni ajattelijoiden näkemykset voivat auttaa Felmanin ymmärtämisessä. Niiden valossa voi arvioida myös Felmanin tekstin omaa transferenssia. Tässä luvussa esitän aluksi tiivistelmän Henry Jamesin pienen romaanista, sitten Felmanin pääväitteet, minkä jälkeen siirryn analysoimaan Felmanin luennan saamaa kritiikkiä.

Ranskalainen Shoshana Felman on psykoanalyttisen kirjallisuudentutkimuksen, dekonstruktion ja todistajakertomusten ja todistajuuden tutkimisen kuuluisimpia nimiä. Felman toi transferenssin keskeiseksi käsitteeksi kirjallisuusteoriaan kysyen, miksi psykoanalyysin tärkein käsite oli sivuutettu kirjallisuudentutkimuksesta. Vahvasti lacanilaisessa kontekstissään hän kritisoi pinnallisia ”freudilaisiksi” kutsuttuja luentoja – nk. vulgaari-freudilaisuutta – mutta Lacanin tavoin palaa Freudin todellisiin löydöksiin ja hedelmällisiin näkemyksiin esimerkiksi seksuaalisuudesta ja tiedostamattoman radikaalista toiseudesta. Felmanin teksti ”Turning the Screw of Interpretation”

(1978) Henry Jamesin pienoisromaanista *The Turn of the Screw* (1898) liittyy paitsi kirjallisuus- myös koko kulttuuriteoriaa dekonstruoivaan projektiin. Sen yksi pääväite on, että analysoidessaan kirjallisuuden tiedostamatonta psykoanalyysi ei ole tietoinen oman tiedostamattomansa vaikutuksista.³⁵

Jamesin romaani *The Turn of the Screw* on kauhuromantiikan genreä hyödyntävä pienoisromaanin. Tarinassa englantilaiseen maalaistaloon pestautuu kotiopettaja opettamaan kahta orpoa, 10-vuotiasta poikaa Milesia ja 8-vuotiasta Floraa. Pian tarinansa alussa opettaja näkee talossa aaveen, joka muistuttaa talossa ennen palvelutta ja nyt kuollutta Peter Quintia. Myöhemmin opettaja näkee ilmestyvän myös tämän kuolleen apulaisen Miss Jesselin. Paljastuu, että Quintilla ja Jesselillä on ollut tarkemmin määrittelemättömällä tavalla ”demoninen” suhde lasten kanssa – tässäkin Henry Jamesin voi nähdä jättävän lukijan mielikuvitukselle tilaa manatakseen esille tulkintoja kirjaansa kohtaan. Opettaja pelkää aaveita, mutta vielä enemmän sitä, että lapset näkisivät ne ja tulisivat ”riivatuiksi”. Hän alkaa suojella lapsia ja ylihuolehtia heistä, mutta pian hän on kuitenkin varma, että lapset ovat nähneet aaveet. Hän alkaa vaatia heitä tunnustamaan, koska hän uskoo, että tunnustus karkottaisi aaveet lopullisesti. Tyttö sairastuu, kun opettaja vannottaa häntä, ja samankaltaisessa painostuksessa poika kuolee.

Tekstin ”Turning the Screw of Interepretation” lähtökohta on, että kirjallisuus, niin kuin tiedostamaton, tunnetaan vain vaikutuksistaan. Luennan tutkimuskohde on Jamesin pienoisromaanin herättämä rikas ja monipuolinen ”vastaanoton todellisuus” (*the reality of the debate*; s. 146). Felman osoittaa, kuinka lukijoiden ja tutkijoiden vastaanoton tyyli toistaa Jamesin tekstin päämotiiveja, myös analyttisyyteen ja objektiivisyyteen pyrkivissä akateemisissa luennoissa, kuten kilpailun, hallinnan, pelastamisen ja näkemisen motiiveja. Esimerkiksi opettajan tulkitseminen neuroottiseksi tarkoittaa sen aseman ottamista, että tarinan sivuhenkilöt pitävät opettajaa hulluna, tai opettajan pyrkimys karkottaa riivaajat saamalla lapset tunnustamaan vastaa lukijan pyrkimystä saada tarinan epäluonnollisuus ”riivatuksi” pois ja löytää tapahtumainkululle järkevä syy. Jos taas lukija ei usko opettajaa, hän toistaa opettajan suhtautumistapaa, koska juuri opettaja on se, joka tarinassa *epäilee*: ”sen paikan ja aseman *epäileminen* merkitsee siten *sen*

³⁵ Alcornin ja Bracherin (1985) poisrajaamani kirjoituksen pohjalta voidaan ajatella laajemmin myös psykoanalyttista teoriaa itseään introjektion käsitteen valossa. Miten tulkitseva diskurssi on sisäistänyt psykoanalyttisen teorian? Korvaako tämä sisäistys jotain, tukahduttaako se jotain? Mitä teorialla teemme? Miten se hallitsee meitä? Miten sen valossa näemme ilmiöitä? Näitä kysymyksiä tulen tutkimaan väitöskirjassani analysoidessani, miten psykoanalyttiset tulkintakonventiot ilmenevät Shakespearen *Sonettien* tulkintahistoriassa.

ottamista”.³⁶ Siksi opettajan demystifiointi, kuten Felman jatkaa, on mahdollista vain *toistamalla* opettajan elettä.

Lukijan kaikki vaihtoehdot tulkita näyttävät Felmanin tulkinnan mukaan jo olevan esitetty tekstissä. Lukemisesta tulee tekstin ”acting outia” (Felman 1978). Se, miten luetaan, merkitsee tarinassa jo esitetyn suhtautumismallin aktivoitumista ja toistumista. Lukija on väistämättä vedetty tarinaan mukaan. ”Objektin ominaisuudet kääntyvät subjektin liikkeiksi”, kuten Mikko Keskinen (1993) toteaa. Se, mikä tekstissä on olennaista, ei ole sen pinnan alla, vaan ilmenee siinä draamassa, jossa tulkitsijat tiedostamattaan näyttelevät (vrt. Culler 1984).

Felmanin teksti itse *esittää* yhden hänen keskeisimmän väitteensä. Hän kysyy aina uudelleen löydetyn merkityksen mieltä ja sen teorianmuodostusta omassa kirjoituksessaan. Etsiessään täyttymystä Felmanin lukijan halu saada yksi mahdollinen vastaus tutkijalta Jamesin pienoisromaanin merkitykseen ei pääse määränpäähensä, vaan siirtyy ja lykkääntyy. Felmanin lukija havahtuu *halun metonymiaan*. Felmanin diskurssi jäljittelee psykoanalyttista prosessia tai on tyyliltään sen kaltainen.

Kritiikkiä Felmania kohtaan ja vastakritiikkiä

Felmanin luentaa kohtaan on esitetty ainakin neljä keskeistä kritiikkiä. Ensinnäkin on esitetty, että teksti inhimillistetään (Keskinen 1993). Menettääkö transferenssin käsite kirjallisuuskontekstiin siirrettynä dialogisen ulottuvuutensa? Toiseksi Felmanin on nähty pitävän lukijaa epähistoriallisena ja jättävän huomiotta muut merkityksenmuodostukseen liittyvät keskeiset tekijät, kuten intertekstuaalisuuden (Keskinen 1993). Kolmanneksi Felmanin on nähty itse ottavan analyttikon paikan analysoidessaan analysandi-lukijoitaan ja siten toistavan hallitsija–hallittava-asemaa, jota hän itse kritisoi (Wright 1984). Neljänneksi Felmanin on nähty pitävän Jamesin tekstiä merkityksen hallitsijana ja ensiarvoisena generaattorina (Wright 1984; Keskinen 1993).

Ensimmäiseen kritiikkiin voidaan vastata, että psykoanalyttiseen kirjallisuudentutkimukseen omaksutun Lacanin transferenssinäkemyksen mukaan lukijan suhtautumisessa taideteokseen vaikuttavat samankaltaiset odotukset kuin analysandin suhteessa analyttikkoon. Kumpikin olettaa voivansa suhteessa toiseen (teokseen/analyttikkoon) saavuttaa aseman, jossa häntä subjekteina

³⁶ "[T]o suspect that place and that position is, therefore, *to take it*" (sit. Wright 1984, 129).

rakentava puute korjaantuisi. Tämä oletus, että tuo asema saavutetaan, on transferenssia. Tästä seuraa, että tekstiä ei niinkään inhimillistetä kuin otetaan analyysin kohteeksi *suhde* lukijan ja tekstin välillä. Teksti vaatii toimiakseen lukijansa, ja tässä suhteessa transferenssin psykologia on lähtökohtaisesti lukemisessa vaikuttava rakenne (Johnson 1978).

Luentaa on aiheellisesti kritisoitu myös siitä, että se jättää muut merkityksenmuodostukseen liittyvät tekijät huomiotta (Keskinen 1993). Miksi se, että opettaja epäilee lapsia ja lukija opettajaa, on rinnasteista nimenomaan transferenssiin? Kumpikin epäily on varsin luonnollista ja selitettävissä muutenkin kuin sillä, että lukijan epäileminen merkitsee sitä, että hän ”ottaa opettajan paikan” ja siis toistaa sitä. Nimenomaan toiston osoittaminen tuntuu olevan Felmanilla tulkinta, jota suuntaa käytetty käsite, transferenssi. Tässä mielessä Felman itse on kulttuurisen tulkintakontekstinsa tuote, huolimatta hänen uudistavista näkemyksistään ja uudistavasta esittämisen tavasta. Genre-orientoitunut lukija lukisi pienoisoromaania varsin toisista lähtökohdista ja ammentaisi varmasti toisenlaista sisältöä taideteoksen kompleksisesta rakenteesta. Intertekstuaalinen näkökulma huomioisi ne odotukset, joita Charlotte Brontën romaani *Jane Eyre* synnyttää Jamesin tekstin lukijalle. Alcorn ja Bracher (1985) puolestaan olisivat voineet todeta, että Jamesin tekstistä tehty runsas tulkintahistoria ilmentää joka tapauksessa psyykkistä työstämistä, kun lukijat väistämättä käsittelevät tulkinnan tapahtumassaan fantasiaobjektiansa (projektiot henkilöahmoista) ja erillisten toisten (henkilöahmot) eroa. Felmanin kuvaama toisto voidaan siis nähdä positiivisemminkin kuin sellaisena, että lukijalle ei ole vaihtoehtoa – vielä jäsentymättömän tunnesisällön sitomisyhteyksensä. Skura (1981) puolestaan olisi saattanut eläytyä päähenkilöopettajattareen ja kuulostella, mitä tämän näkemät aaveet ”todella” ilmaisevat, ts. käyttänyt omia tunnevasteitaan tulkinnan instrumenttina, hyväksynyt filosofis-psykoanalyttiset ongelmat ratkeamattomina ja keskittynyt fantasiasisältöön, jota pienoisoromaani välittää.

Kolmas kritiikki – Felmanin on nähty valtaavan aseman, jossa hän analysoi analysandi-lukijoitaan (Wright 1984, 130) – perustuu siihen, että Felman määrittelee ja paljastaa toisten tulkintojen motiiveja. Felmanin teksti tuo siten näyttämölle psykoanalyysin houkutuksen ja transferenssin psykoanalyysia kohtaan. Kritiikkiin voidaan kuitenkin esittää vastaväite. Miksi asiaansa kouluttautunut intellektuelli tai psykoanalyttikko *ei voisi* osoittaa haluun liittyviä sokeita pisteitä lukijoiden tai analysandien diskurssista? Kirjallisuudentutkimuksessa liikkuu voima, joka vaatii mitä moninaisisimpien tulkintojen palauttamista *hallintapyrkimyksiin*. Valta ja hallinta tuntuvat olevan käsitteitä, joilla operoivat tekstit pyydystävät tutkimuskohteen, tässä siis psykoanalyttisesti

tulkitsevan tekstin, *omaan* tulkinnalliseen verkkoonsa.³⁷ Psykoanalyttinen tulkinta voi olla myös *yksi mahdollinen näkökulma*, jota lukija voi itsessään kuulostella niin kuin analysandi analyttikon ehdottamia tulkintoja.

Neljännän kritiikin mukaan Felmanin mallista seuraa, että lukijalle ei annettaisi muuta mahdollisuutta merkityksenmuodostukseen kuin toisto teksti-valtiaan katseen alla (Keskinen 1993). Kritiikki kääntyy kuitenkin Felmanin tekstin ansioksi, jos sitä tarkastellaan retorisisestä näkökulmasta. Luomalla vaikutelman Jamesin tekstin ensisijaisuudesta merkitysten lähteenä Felmanin voi katsoa tekevän lukijansa koettavaksi väitteen dynaamisesta tiedostamattomasta, kuten väitän. Emme hallitse Jamesin tekstiä: emme hallitse tiedostamatonta. Sen osoittaminen, että tekstuaaliset motiivit elävät kuin itsenäisinä tulkitsevassa diskurssissa, johon ne ovat lukukokemuksen tuloksena ja symboloidun suhteen myötä siirtyneet, olisi Felmanin retorinen keino. Sen viesti ja merkitys olisi syvimmiltään poststrukturalismin tuttu mutta elävöittämistä aina uudelleen tarvitseva väite, että kerran symboliseen järjestykseen astuttuaan ihminen ei pääse eroon eroja synnyttävästä kielestä, toisin kuin hän toivoo.

Tästä näkökulmastani Felmanin teksti kiertyy toistamaan Lacanin näkemyksiä, jotka kuten tunnettua perustuvat Freudin näkemyksiin, mutta jotka nyt on kerrottu uudelleen – toistettu, työstetty ja sisäistetty, ikään kuin Felmanin olisi kokenut Bloomin ilmauksin ”vaikutuksen ahdistusta” suhteessa edeltäjiinsä. Hän saattoi psykoanalyttisen teorian toisaalta eläväiseksi ja toisaalta osoitti teoriaan itseensä sisältyvän kirjallisuudellisuuden (Felman 1978) – sen, että teoriakin tavoittelee vastaavuutta itsen ja kirjallisuudesta tavoitettavan totuuden kanssa, eli ”illuusiota merkin täydellisyydestä” (Wright 1984). Tulkinta siitä, että Felman pitäisi Jamesin tekstiä ensisijaisena merkityksen lähteenä, jota mikään tulkinta ei voi selittää, olisikin tulkintaa Felmanin *retoriikasta*. Retoriikka antaa lukijalleen elävän kokemuksen siitä poststrukturalismin keskeisestä näkemyksestä, että merkitsijällä on valta merkittyyntä nähden (vrt. Dosse 2011).

Wright on kysynyt, missä on Felmanin transferenssi kaikessa tässä. Miksi Felman tulkitsee, että James haluaa napata lukijansa? Miksi haluamme tulla tekstin kuvaamiksi ja täydellistämiksi?

³⁷ Ks. alaviite 27 s. 14. Myös esimerkiksi Culler (1984, 370) kuvaa laajalle levinnyttä käsitystä, jonka mukaan analyttikko on ”varustettu psykoanalyttisen teorian voimakkaalla metakielellä, jonka tuottama tulkinta paljastaa potilaan todellisen, tiedostamattoman rakenteen tämän tilasta”. Ei käy aivan selväksi, onko Culler itse samaa mieltä. Kuvattu ilmiö – tulkinta psykoanalyttisesta tulkinnasta kohdetaan hallitsevana tai tukahduttavana diskurssina – on joka tapauksessa yleinen kirjallisuudentutkimuksessa, ja se ansaitsisi oman systemaattisen tutkimisensa. Sen voi toisinaan tulkita psykoanalyysia kohtaan koetuksi vastarinnaksi, joka ilmenee reduktiona ja *valtapelin käynnistämisenä*. Esimerkiksi Cary Nelson (1978) on käsitellyt psykoanalyttisiin tulkintoihin liittyvää *reduktion haastetta*.

(Wright 1984, 131.) Tähän voidaan vastata edellä esittämälläni tavoin, mutta myös toinen vastaus on mahdollinen. Wright esittää, että Jamesin teksti merkitsisi Felmanille ”odotuksen paikkaa”: Felman odottaisi, että *teksti valtaa subjektin*. ”Lukemisen näyttämöstä on tullut tarina psyyken pyydystämisestä”, kuten Wright (mts. 132) toteaa. Felman haluaisi, että jokin ”valloittaa” hänet, samoin muut Jamesin pienoisromaanista tehdyt kirjoitukset. Tämä halu olisi suunnannut Felmanin tulkintaa ja tehnyt siitä sellaisen kuin se on.

Tämä odotuksen ja valloitetuksi tulemisen motiivi voi ilmentää, kuten Norman Hollandin ajatusten valossa edelleen voidaan tulkita, Felmanin omaa identiteettiteemaa. Peter Brooks (1987) on todennut, että lukija haluaa toisaalta hallita tekstiä ja toisaalta tulla sen hallitsemaksi. Jälkimmäinen näkemys ei ole saanut tutkimuksessa riittävästi huomiota osakseen.³⁸ Se on syvälinen ajatus, joka jatkaa myös Bloomin näkemyksiä siitä, mitä kirjallisuuden, lukemisen ja kirjallisuudentutkimuksen muodostamalla näyttämöllä voi tapahtua. Näyttämön ei tarvitse olla vain oidipaalin, vaan kuten Skuran (1981) ajatuksia soveltaen voidaan ajatella, ”vaikutuksen ahdistuksesta” selviytymisen yritykset saavat muunkinlaisia manifestaatioita kuin kilpailun tai hallinnan motiivit.

4. Yhteenveto

Olen tehnyt selvityksen siitä, miten transferenssin käsitteellä on kirjallisuudentutkimuksessa kuvattu teoksen ja lukijan suhdetta. Johdannossa tarkastelin käsitteen suhdetta nykyisiin affektiteorioihin. Kuvasin myös yleisesti psykoanalyysin ja kirjallisuudentutkimuksen yhteyksiä transferenssin näkökulmasta sekä sitä kirjallisuudentutkimuksen historiallista maastoa, johon transferenssin käsite varsin myöhään otettiin mukaan. **Transferenssi on toisaalta ilmiö, jota tapahtuu lukijan ja teoksen välillä, toisaalta se on käsite, joka selittää tätä tapahtumista.**(NOSTO) Artikkelissani olen keskittynyt jälkimmäiseen eli sen käsitehistoriaan kirjallisuudentutkimuksessa, mutta olen myös tutkinut sen ilmenemistä erityisesti Felmanin omassa tekstissä muiden psykoanalyttisesti orientoituneiden tutkijoiden ajatusten valossa, sekä myös Murray Schwartzin kirjoituksessa.

³⁸ Vrt. kuitenkin esim. Holland & Schwartz (1975, 794–795), jossa he kuvaavat erään Delfoin seminaarilaisen ensin tiedostamatonta, sitten seminaarin ansiosta ajateltavaksi mahdollistuvaa toivetta tulla runojen kontrolloimaksi. Osallistujan omin sanoin kyseessä on ”halu tulla kontrolloiduksi ainoastaan silloin kun itse kontrolloin kontrollitilannetta” (”a desire to be controlled only when I am in control of the control situation”). Delfoin seminaarit, jotka Holland ja Schwartz aloittivat, ovat seminaareja, joissa opettajat ja opiskelijat yhdessä ja samanarvoisina analysoivat kirjallisuutta ja itseään kirjoittamalla lukukokemuksistaan dynaamisesti ja yhdessä keskustellen.

Käsitettä on kirjallisuudentutkimuksessa ensinnäkin käytetty kuvaamaan lukijan halua teosta kohtaan. ”Rakkaus tietoa kohtaan”, joka on nähty transferenssiksi, selittää Shoshana Felmanin mukaisesti yleisesti lukemisen halua. Kirjallisuuskontekstissa tieto voidaan tällöin ymmärtää ihmisen suuria teemoja koskevaksi tiedoksi (rakkaus, elämän merkitys, kuolema), jota kirjallisuus tuntuu lukijalle lupaavan. Kaunokirjalliset teokset, joissa tunnemme olevan jotain salaista tai peitettyä, kutsuvat halumme sen tulkintaan esille. Psykoanalyttista kirjallisuudentutkimusta on ylipäänsä nähty motivoivan ajatus jonkin puuttumisesta tutkittavassa tekstissä (Mellard 2006). Voisi myös sanoa, että kirjallisuus, jonka luomista on motivoinut tiedostamaton fantasia, herättää transferenssimme. Transferenssi voidaan silloin ymmärtää sekä kuningastienä kirjallisuuden tiedostamattomaan että vastarintana. Siten se voidaan ensinnäkin ymmärtää väyläksi, jonka kautta perustavat toiveemme hakevat tyydytystä suhteessa teokseen. Analysoituna transferenssisuhde antaa tietoa näistä toiveistamme ja lukijan ja tekstin välisestä vuorovaikutuksesta.

Toisaalta transfrenessi ilmenee vastarintana. Felman käytti transferenssin käsitettä mallintamaan kirjallisuudentutkimuksessa vallitsevia voimia, jotka ohjaavat sitä, millainen tutkijan kertomus lukukokemuksestaan on (Felman 1978). Tällaiset halut, toiveet ja oletukset vaikuttavat tulkintaan ja voivat vääristää teoksen tutkijan omaa kokemustodellisuutta vastaavaksi. Transferenssi voi ilmetä esimerkiksi siinä, millaista tietoa lukija tiedostamattaan teokselta haluaa tai olettaa saavansa selville, tai siinä, millaista hän toivoisi seksuaalisuuden olevan ja millaisiin merkityksiin sen palauttaa. Tällöin tutkija luo objektiivisesta tekstistä yksilöllisen teoksen (Rosenblatt 1978), jota voidaan Felmanin ilmauksin analysoida ”toisen asteen lukemisessa”. ”Rakkaus tietoa kohtaan” saa aikaan sen, että tutkija olettaa, että hänen tulkintansa vastaisi tekstin totuutta. Kyse on transferenssista ja illuusiosta merkin täydellisyydestä (Wright 1984) – pyrkimyksestä saavuttaa kaivattu tila, jossa merkitsijä (tulkinta) vastasi merkittyä (teoksen totuus). Tämä illuusio on tärkeä, ja se on tärkeä tiedostaa.

Toiseksi käsitettä on käytetty erityisemmässä mielessä kuvaamaan lukijan halun ja defenssien siirtymistä suhteeseen teoksen kanssa. Ihmisellä on nähty olevan yksilöllinen identiteetteema, jonka mukaisesti hän lukiessaan kokee itsensä ja teoksen välisen suhteen tietynlaisena. (Holland & Schwartz 1975, 789). Identiteetteeman käsite selittää yksilöllisten lukijoiden tulkintoja ja kohtaamisia tekstien kanssa, kun taas Felmanin näkemys selitti yleisemmin lukemisen halua sekä kontrollipyrkimyksiä; Hollandin näkemys oli lukijakeskeisempi, Felmanin tekstikeskeisempi, koska Felmanin mukaan teksti – eikä lukijan ”identiteetteema” – määräsi sen, mitä lukija toistaa.

Kolmanneksi käsitettä on käytetty muistuttamaan lukijan psyykkisen työn vaatimuksesta. Lukijan tulisi ottaa teoksen ilmaiseman fantasiaobjektin paikka transferenssiobjektina ja kuulostella tunnevasteitaan tulkinnan instrumenttina (Skura 1981). Tällöin lähtökohta on, että teokset välittävät tiedostamattomia sisältöjä, jotka lukija-analyytikko pystyy analyttisessä herkkyydessään tavoittamaan. Menetelmä sopii tietynlaiselle kirjallisuudelle. Sen sijaan kirjallisuus, jonka tekijä jo on tiedostanut suhteensa fantasiaobjektiinsa, on voitu kirjoittaa muista lähtökohdista, kuten siitä että kirjailija haluaa saada lukijan havahtumaan tämän omiin tulkintakonventioihin.

Neljänneksi käsitteellä on kuvattu kirjallisuuden itsetiedostamisen hetkiä. Lukija joutuu toistamaan ja näyttelemään tekstin jo hänelle varatun roolin. Nämä Jonathan Cullerin esittämät näkemykset edustavat jatkumoa kirjallisuustieteen ensimmäiselle transferenssinäkemykselle, Felmanin mullistavalle ajattelulle, jonka esittelin tekstissäni viimeisenä ja tässä yhteenvedossa ensimmäisenä. Transferenssin käsite lisää kirjallisuuden psykologista ymmärrystä, mutta myös ”kirjallista” ymmärrystä. Tekstuaalisten motiivien siirtyminen diskurssista toiseen on todellinen ilmiö, kuten Felman osoitti ja kuten Shakespearen *Sonettien* tutkijaklassikko Stephen Booth (1969) toteaa teoksensa lopussa: ”Lukijat ylistävät Shakespearen Sonetteja.” *Soneteissa* siirtyy ylistyksen trooppi niitä tulkitsevaan tekstiin, kuten tulen väitöskirjassani esittämään. Felmanin ajatuksien ei tarvitse rajoittua vain proosan tutkimiseen, toisin kuin on ajateltu, vaan myös lyriikkaan, kuten Culler on lyhyesti havainnollistanut. Nykyisissä affektiteorioissa on kuvattu tätä kirjallisuuden näyttämöllä tapahtuvaa siirtymistä omalla sanastolla, mutta tulkitsevan tekstin psykologiassa ja retoriikassa riittää tutkittavaa, aukkokohtia ja teoreettista selventämistä. Painottaessaan metakriittisiä ulottuvuuksia, toiston ja tiedostamattoman kuvioita sekä fantasioita ja halua – eikä niinkään yksittäisiä tunteita ja affekteja – transferenssin käsite erottuu parhaiten muista kirjallisuustieteen käsitteistä eikä siitä tule kattokäsite, joka ei enää selittäisi mitään, koska se selittäisi kaiken.

Kehotus ”Tunne itsesi” kutsuu tiedostamaan myös transferenssimme oraakkelia kohtaan, jolla oletamme olevan lopullisen tiedon. Totuus ja sen merkityksen muuttuminen sen etsimisen seurauksena on kirjallisuuden ikivanha teema, kuten vaikkapa Jukolan veljekset osoittivat, kun he uskoivat muuton Impivaaraan olevan vastaus kaikkeen. *Pelkästään* lukijan mielestä tai tekstistä tuleva sisältö on tässä artikkelissa hahmottelemani, transferenssin käsitettä hyödyntävän kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta riittämätöntä. Kirjallisuudentutkimukseen väistämättä kuuluvan subjektiivisuuden analyysi merkitsee lopulta myös aiheen itsensä syvempää ymmärrystä: ”jos sekä opettajat että opiskelijat altistuvat hetkellisesti sille, että he luopuvat asiasisällön suojasta tutkiakseen omia ja toisten tunteita, he palaavat asiasisällön luokse syvähenkisemmällä,

elinvoimaisemmalla ja rehellisemmällä tavalla”³⁹, kuten Holland ja Schwartz (1975, 800) kirjoittivat johtopäätöksenä Delfoin seminaariin. Lukijan ja tekstin väliseen suhteeseen siirtyy niin lukijan yksilöllistä kokemustodellisuutta ja lukukonventioita kuin tekstissä jo esiintyneitä tekstuaalisia motiiveita ja trooppeja, joita lukija toistaa. Tämä dynamiikka herättää tekstistä eloon yksilöllisen teoksen ja elävöittää aiheen.

Kiitokset

Otto A. Malmin lahjoitusrahasto ja Jyväskylän yliopiston Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos.

Mikko Keskinen, Karoliina Maanmieli, referee-arvioijat, Anna Lilja, Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden seminaari, Vesa Manninen, Ogden-lukupiiri, PsyArt.

Paavo Manninen, FM

Tohtorikoulutettava (kirjallisuus)

Jyväskylän yliopisto

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos

D315

paavo.t.manninen@student.jyu.fi

LÄHTEET:

Ahmed, S. (2018/2004). *Tunteiden kulttuuripolitiikka*. Suom. Halttunen-Riikonen, E. Tampere: niin & näin.

Aichorn, A (1935). ”The Transference”. *Essential Papers on Transference*. Ed. Aaron H. Esman. New York and London: New York University Press. In series Essential Papers in Psychoanalysis. 94–109.

³⁹ ”That is, if both teachers and students will risk a temporary abandonment of the shelter of subject matter to explore the feelings of self and others, they can come back to subject matter in a more profound, more vital, and more honest way.”

- Alcorn, M. W. & Bracher, M. (1985). "Literature, Psychoanalysis, and the Re-Formation of the Self: A New Direction for Reader-Response Theory". *PMLA* 100 (3), 342-354.
- Arundale, J. & Bellman, D. (2011). *Transference and countertransference: a unifying focus of psychoanalysis*. London: Karnac Books. E-kirja.
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/helsinki-ebooks/detail.action?docID=689857>
- Bahtin, M. (1991). *Dostojevskin poetiikan ongelmia*. Helsinki: Orient Express.
- Barthes, R. (2000). *Rakastuneen kielellä*. Suom. Roinila, T. Helsinki: Nemo.
- Bleich, D. (1975). "The Subjective Character of Critical Interpretation". *College English*, Vol. 36, No. 7, pp. 739–755.
- Bloom, H. (1975). *The anxiety of influence: A theory of poetry*. London: Oxford University Press.
- Booth, S. (1969). *An Essay on Shakespeare's Sonnets*. New Haven (Conn.): Yale University Press.
- Booth, S. (1977). *Shakespeare's Sonnets*. New Haven: Yale University Press.
- Brennan, T. (2004). *The transmission of affect*. Ithaca: Cornell University Press.
- Brooks, P. (1984). *Reading for the plot: Design and intention in narrative*. Oxford: Clarendon Press.
- Brooks, P. (1987). "The idea of a psychoanalytic literary criticism". *Discourse in Psychoanalysis and Literature*. Ed. Shlomith Rimmon-Kenan. Methuen: London & New York. S. 1–18.
- Caraman-Paşca, L. (2013). "The Psychoanalytic Concept of *Transference*: Its Applications in Literary and Translation Studies. Transferential Models of Reading". *Studii de Știință și Cultură IX* (3), 127-135.
- Culler, J. (1984). Textual Self-Consciousness and the Textual Unconscious. *Style*, 18(3), 369-376.
 Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/42946137>
- Culler, J. (2007). *The literary in Theory*. Stanford (Calif.): Stanford University Press. Cultural memory in the present.

- De Man, P. (1979). *Allegories of Reading: Figural language in Rousseau, Nietzsche, Rilke, and Proust*. New Haven: Yale University Press.
- Demir-Atay, H. (2010). *Reading beyond psychoanalysis: Transference effect of literature*. State University of New York at Binghamton, ProQuest Dissertations. Retrieved from <https://search-proquest-com.ezproxy.jyu.fi/docview/500049229?accountid=11774>
- Dosse, F. (2011). *Strukturalismin historia: Osa 1, Ohjelman synty 1945-1966*. Suom. Helle, A. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Enckell, H. (2002). *Metaphor and the Psychodynamic Functions of the Mind*. Kuopion yliopiston julkaisuja D. Lääketiede 265. Väitöskirja.
- Erwin, E. (2002). *The Freud encyclopedia: Theory, therapy, and culture*. New York: Routledge.
- Esman, A. H. (ed.) (1990). *Essential Papers on Transference*. New York University Press: New York and London.
- Felman, S. (1978/2003). *Writing and madness (literature/philosophy/psychoanalysis)*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
- Fineman, J. (1986). *Shakespeare's Perjured Eye : The Invention of Poetic Subjectivity in the Sonnets*. Berkeley: University of California Press.
- Foucault, M. (2010). *Sanat ja asiat: Eräs ihmistieteiden arkeologia*. Suom. Määttänen, M. Helsinki: Gaudeamus.
- Fonagy, P. ym. (ed.) (1993). *On Freud's "Observations on Transference-Love"*. Contemporary Freud - Turning Points & Critical Issues. New Haven and London: Yale University Press.
- Forrester, J. (1990). *The Seductions of Psychoanalysis. Freud, Lacan, Derrida*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Frank, A. (2015). *Transferential Poetics, from Poe to Warhol*. New York: Fordham University Press.

- Freud, A. (1936). "Transference" *Essential Papers on Transference. Essential Papers on Transference*. Ed. Aaron H. Esman, M.D. New York and London: New York University Press. In series *Essential Papers in Psychoanalysis*. P. 110–114.
- Freud, S. (1912). "The Dynamics of Transference". *Essential Papers on Transference*. Ed. Aaron H. Esman, M.D. New York and London: New York University Press. In series *Essential Papers in Psychoanalysis*. 28–36.
- Freud, S. (1915). "Observations on Transference-Love (Further Recommendations on the Technique of Psycho-Analysis III)". *Essential Papers on Transference*. Ed. Aaron H. Esman, M.D. New York and London: New York University Press. In series *Essential Papers in Psychoanalysis*. 37–48.
- Freud, S. (1982). *Ahdistava kulttuurimme*. Suom. Erkki Puranen. Jyväskylä: Gummerus.
- Freud, S. (1995). *Uni ja isänmurha: kuusi esseetä taiteesta*. Suom. Mirja Rutanen. Esipuhe Mikael Enckell. Helsinki: Love.
- Freud, S. (2001/1900). *Unien tulkinta*. Suom. Erkki Puranen. 8. p. Helsinki: Loisto: Gummerus.
- Freud, S. (2005). *Murhe ja melankolia sekä muita kirjoituksia*. Tampere: Vastapaino.
- Freund, E. (1987). *The return of the reader: reader-response criticism*. New accents. London; New York: Methuen.
- Gallop, J. (1984). "Lacan and Literature: a Case for Transference". *Poetics* 13. North-Holland. 301–308.
- Gregg, M. & Seigworth, G. J. (2010). *The affect theory reader*. Durham [N.C.]: Duke University Press.
- Handke, P. (1985). *Kivun kiinalainen*. [Espoo]: Weilin + Göös. Suom. M. Mannila.
- Hands, S. (1990) "Missing you: intertextuality, transference and the language of love". Teoksessa Still, J. & Worton, M. (1990). *Intertextuality: Theories and practices*. Manchester: Manchester University Press. S. 79–91.

- Hartman, G. H. (ed.) (1985). *Psychoanalysis and the Question of the Text*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Helle, A. & Hollsten, A. (2016). *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hintsala, M. (1998). *Mahdottoman rajoilla: Derrida ja psykoanalyysi*. Helsinki: Tutkijaliitto. Paradeigma; Tutkijaliiton julkaisu; Tutkijaliiton julkaisusarja.
- Hogan, P. C. (2018). *Literature and emotion*. Abingdon, Oxon ; New York, NY: Routledge, Taylor & Francis Group.
- Holland, N. (1968). *The dynamics of literary response*. New York: Oxford University Press.
- Holland, N. & Schwartz, M. (1975). The Delphi Seminar. *College English*, 36(7), 789-800.
- Ihanus, J. (1995). *Toinen: kirjoituksia psyykestä, halusta ja taiteista*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ihanus, J. (1998). "Dancing with Words: Transference and Countertransference in Biblio/Poetry Therapy". *Journal of Poetry Therapy*, Vol. 12, No. 2. 85–93.
- James, H. (1898/1999). *The Turn of the Screw*. A Norton Critical Edition. Ed. Esch, D. & Warren, J. New York: Norton Cop. 1999.
- Johnson, B. (1978/1985). *The critical difference: essays in the contemporary rhetoric of reading*. Baltimore (MD): Johns Hopkins University Press.
- Kafka, F. (2001). *Kootut kertomukset* (2. p.). Helsinki: Otava: Loisto. Suom. Peromies, A. & Lappalainen, H.
- Kainulainen, S. (2016). "Lukemisen tuntutiloja: Harry Salmenniemen, Vilja-Tuulia Huotarisen ja Saira Susiluodon runojen vastaanotosta". Teoksessa Helle, A. & Hollsten, A. (2016), *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. S. 56-257.
- Keen, S. (2007). *Empathy and the novel*. New York: Oxford University Press.

- Keskinen, M. (1993). "Psychocultural Reception: On the Transferential Structure of Reading".
Vainikkala, E. (1993). *The cultural study of reception*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja.
- Keskinen, M. (2001). "Teksti ja konteksti". Teoksessa Alanko, O. & Käkelä-Puumala, T. (2001).
Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 91–
116.
- Kid, D. C. & Castano, E. (2013). "Reading Literary Fiction Improves Theory of Mind". *Science* Vol
342, October 2013. Pp. 370–380.
- Kosonen, P. (2017). "Kohti hoitavaa lukemista. Osa 1: Identiteettityö." *Kirjallisuusterapia* 2017.
- Kosonen, P. (2018). "Kohti hoitavaa lukemista. Osa 2: Lukemishoidon prosesseista."
Kirjallisuusterapia 2018.
- Kristeva, J. (1998/1987). *Musta aurinko*. Suom. Mika Siimes ja Pia Sivenius. [Helsinki:] Nemo.
- Käyhkö, E. (1997). "A theory of 'dupes': reflections on the limits and possibilities of Shoshana
Felman's transferential theory of narrative". Kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Jyväskylän
yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/9026>
- Lacan, J. (1977/1973). "Presence of the Analyst". Teoksessa Esman, Aaron H. (ed.) (1990).
Essential Papers on Transference. New York University Press: New York and London. S.
480–491.
- Lacan, J. (1986). *The four fundamental concepts of psycho-analysis*. Trans. Alan Sheridan.
Harmondsworth: Penguin.
- Lyytikäinen, P. (2016). "Tunnevaikutuksia, eli, Miten kirjallisuus liikuttaa lukijaa: Johdatusta
tunteiden kognitiivisen poetiikan tutkimiseen". Teoksessa Helle, A. & Holsten, A. (2016),
Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa. S. 48–252.
- Mann, T. (1912/2009). *Kuolema Venetsiassa ja muita kertomuksia* (3. p.). Suom. O. Suominen.
Helsinki: Tammi.

- Manninen, P. (2018). ”Kauneus, aika ja lohtu – Shakespearen sonetti 20”. *Psykoanalyttinen psykoterapia* nro 14. Psykoanalyttinen aikakauslehti. Helsingin Psykoterapiayhdistys ry.
- Manninen, V. (2012). *Halun ja moraalien maisemia. Psykoanalyttista suunnistusta*. Helsinki: Helsingin Psykoterapiayhdistys ry.
- Mellard, J. M. (1991). *Using Lacan, reading fiction*. Urbana: University of Illinois Press.
- Mellard, J. M. (2006). *Beyond Lacan*. Albany: State University of New York Press.
- Mikkonen, Kai (2011). ”Tekstianalyysin ja lukukokemuksen mahdoton yhtälö”. *Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti AVAIN*. 1/2011. S. 38–53.
<https://journal.fi/avain/article/view/74825/36384>
- Ngai, S. (2005). *Ugly feelings*. Cambridge (MA): Harvard University Press.
- Nelson, C. (1978). "The Psychology of Criticism, or What Can Be Said". *Psychoanalysis & the Question of the Text*. Ed. Geoffrey H. Hartman. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press..
- Oelsner, R. (ed.) (2013). *Transference and Countertransference Today*. London: The Institute of Psychoanalysis.
- Odgen, T. H. (2005). *This Art of Psychoanalysis. Dreaming Undreamt Dreams and Interrupted Cries*. London & New York: Routledge.
- Ogden, T. H. & Ogden, B. (2013). *The Analyst's Ear and the Critic's Eye. Rethinking psychoanalysis and literature*. London & New York: Routledge.
- Olshin, T. A. (1975). "One Reader Reading: A Review". *College English*, Vol. 36, No. 7, pp. 815–817.
- Rimmon-Kenan, S. (1987). *Discourse in psychoanalysis and literature*. London: Methuen.
- Rosenblatt, L. M. (1978). *The reader, the text, the poem: the transactional theory of the literary work*. Carbondale: Southern Illinois University Press.

- Rudnytsky, P. L. & Charon, R. (2008). *Psychoanalysis and narrative medicine*. Albany: State University of New York Press.
- Schwartz, M. (1978). "Critic, Define Thyself." *Psychoanalysis & the Question of the Text*. Ed. Geoffrey H. Hartman. Baltimore and London: The John Hopkins University Press.
- Shakespeare, W. (2018). *Sonetit* (1609). Helsinki: WSOY. Suom. Aale Tynni. Esipuhe Alice Martin. Suomennoksen 3. painos.
- Skura, M. A. (1981). *The literary use of the psychoanalytic process*. New Haven: Yale University Press.
- Smith, B. R. (1991). *Homosexual Desire in Shakespeare's England. A cultural Poetics*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Sterba, R. (1940). "The Dynamics of the Dissolution of the Transference Resistance". *Essential Papers on Transference*. Ed. Aaron H. Esman. New York and London: New York University Press. In series Essential Papers in Psychoanalysis. 80–93.
- Still, J. & Worton, M. (1990). *Intertextuality: Theories and Practices*. Manchester: Manchester University Press.
- Strachey, J. (1934). "The nature of the Therapeutic Action of Psycho-Analysis". *Essential Papers on Transference*. Ed. Aaron H. Esman. New York and London: New York University Press. In series Essential Papers in Psychoanalysis. 49–79.
- Wright, E. (1984). *Psychoanalytic criticism: theory in practice*. London: Methuen. New accent series.